

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Criminal Law and Criminology Studies* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

Revisiting Absolute Universal Jurisdiction in Iranian Criminal Law: Reflections in Light of the Belgian Experience

Alireza Nourian¹

Abstract

Articles 18 and 19 of the Draft Bill on the “Jurisdiction of the Courts of the Islamic Republic of Iran with respect to International Crimes,” formally introduced before the Islamic Consultative Assembly on 16 July 2025, seek to establish a framework of universal jurisdiction for Iranian domestic courts in relation to genocide, war crimes, crimes against humanity, and the crime of aggression. Such jurisdiction authorizes national judicial authorities to prosecute serious international crimes traditionally regarded as falling within the competence of international criminal tribunals, most notably the International Criminal Court. The aforementioned provisions subject the exercise of universal jurisdiction to a limited number of conditions, while remaining silent regarding several other requirements ordinarily associated with the exercise of universal criminal jurisdiction, including the broader considerations reflected in Article 9 of the Islamic Penal Code. Against this background, the present article seeks, through doctrinal analysis and library-based research, to elucidate the underlying legislative intentions informing the proposed jurisdictional framework. To this end, the study first examines the concept and theoretical foundations of absolute universal jurisdiction, before identifying and analyzing the assumptions and implications that may be inferred from the text of the proposed provisions. The study further addresses the ambiguities and deficiencies embedded within the draft legislation and subsequently examines the experience of Belgium in its controversial and accelerated implementation of absolute universal jurisdiction. Drawing upon comparative experience and developments in customary international law and treaty law, the researcher argues that, notwithstanding the fundamental importance of

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/jclc.2025.542707.2156

Received:

8 September 2025

Accepted:

25 November 2025

Published:

5 May 2026

1. PhD in Criminal Law and Criminology, Adalat University, Tehran, Iran.

Email: noorian@rocketmail.com

universal jurisdiction in combating impunity and ensuring accountability for grave international crimes, the jurisdictional model contemplated in the proposed Iranian legislation requires substantial reconsideration and a more precise redefinition of its scope, limits, and juridical contours.

Keywords: Universal Jurisdiction, Absolute Universal Jurisdiction, International Crimes, Customary International Law, Treaty Law.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, Grants and sponsorship) for the research, authorship, and/ or publication of this article.

Author contributions:

Alireza Nourian: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal Analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project Administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Nourian, Alireza. (2026) .Revisiting Absolute Universal Jurisdiction in Iranian Criminal Law: Reflections in Light of the Belgian Experience. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 14(28), 137-170.

Extended Abstract

The gradual evolution of modern criminal jurisdiction reflects the increasing complexity of transnational criminality and the corresponding effort of States to respond to conduct transcending territorial boundaries. Although territorial jurisdiction has historically constituted the primary basis of criminal competence, the development of international criminal law has given rise to several supplementary jurisdictional principles, including active personality jurisdiction, passive personality jurisdiction, protective jurisdiction, and universal jurisdiction. These supplementary bases authorize the extraterritorial application of domestic criminal law under exceptional circumstances. Nevertheless, territoriality continues to function as the governing principle, while all non-territorial forms of jurisdiction retain an exceptional character requiring restrictive interpretation and justification. Within the Iranian legal system, universal jurisdiction has formally been recognized under Article 9 of the Islamic Penal Code of 2013. Yet the scope and operational consequences of this provision remain far more limited than is often assumed. Pursuant to Article 9, the exercise of universal jurisdiction over international crimes is contingent upon two cumulative conditions: first, the accession of the Islamic Republic of Iran to the relevant international treaties criminalizing such conduct; and second, the enactment of corresponding domestic penal legislation establishing punishments for the offences contemplated by those treaties. This requirement derives from the structure of most international criminal conventions and customary international law, both of which ordinarily impose obligations of criminalization while leaving procedural mechanisms of prosecution and punishment to domestic legal systems. Consequently, the mere existence of Article 9 does not, in itself, establish a comprehensive or self-executing framework of universal jurisdiction within Iranian law. In the aftermath of the twelve-day armed conflict (imposed on Iran in 2025), the Islamic Consultative Assembly introduced, on 16 July 2025, the Draft Bill concerning the “Jurisdiction of the Courts of the Islamic Republic of Iran with respect to International Crimes.” Drawing upon customary international law, the Rome Statute of the International Criminal Court, and Article 9 of the Islamic Penal Code, the draft legislation seeks to criminalize conduct characterized by its drafters as genocide, crimes against humanity, war crimes, and aggression. The proposed framework represents an effort to establish a domestic judicial mechanism for addressing serious international crimes before Iranian national courts in response to emerging geopolitical and legal developments. However, because the proposed legislation has only recently been submitted to the presiding board of the Islamic Consultative Assembly, no sustained scholarly analysis has yet examined the jurisdictional structure and normative implications of the draft. Such an examination is particularly necessary with respect to Articles 18 and 19, which govern the exercise of jurisdiction. Clarifying the nature and limits of universal jurisdiction within Iranian criminal law is not merely a matter of domestic legislative coherence; it is also essential for preventing friction with established principles of international law, including sovereign equality, non-intervention, and the orderly allocation of jurisdiction among States. In this regard, the experience of Belgium provides an especially instructive comparative example. Belgium was once widely regarded as the most ambitious proponent of expansive universal jurisdiction, to the extent that it

became known as the global capital of universal jurisdiction. Yet the Belgian experience ultimately generated severe diplomatic controversies, allegations of politicized prosecutions, and tensions with foreign governments, culminating in substantial legislative retreat and restriction. The Belgian trajectory therefore illustrates both the normative aspirations and the practical dangers associated with the adoption of absolute universal jurisdiction. This study employs a descriptive-analytical methodology grounded in doctrinal legal research and comparative analysis. The descriptive dimension focuses upon the examination of the proposed Iranian legislation, Article 9 of the Islamic Penal Code, and relevant international legal instruments, particularly the Rome Statute of the International Criminal Court. The analytical dimension subsequently evaluates the compatibility of the proposed framework with the doctrinal requirements governing universal jurisdiction under both treaty law and customary international law. The study further incorporates the Belgian experience as a comparative case study demonstrating the institutional and political consequences of adopting an expansive model of universal jurisdiction without sufficiently calibrated jurisdictional safeguards. Findings of the study indicate that the proposed legislation suffers from substantial conceptual and doctrinal deficiencies. Most importantly, the jurisdictional model contemplated by the Draft appears fundamentally inconsistent with both the requirements of Article 9 of the Islamic Penal Code and the established conditions governing the exercise of universal jurisdiction under international law. The study identifies nine principal areas of inconsistency, all of which suggest that the proposed framework requires substantial conceptual reconstruction and juridical refinement. One of the most significant difficulties concerns the relationship between the offences enumerated in the draft legislation and the corresponding crimes recognized under international treaties. The study argues that all criminalized acts contained in the proposal must be aligned precisely with the relevant treaty definitions in order to avoid inconsistency. More fundamentally, however, the proposed legislation appears to authorize Iranian courts to adjudicate conduct involving foreign perpetrators and victims in circumstances where no meaningful nexus exists between the accused and the Iranian State. Indeed, the proposal appears capable of extending jurisdiction even where the accused has never entered Iranian territory and where no realistic prospect exists that the accused will voluntarily become subject to Iranian judicial authority. The study contends that such an expansive conception of jurisdiction effectively transforms universal jurisdiction into a form of unrestricted transnational penal competence lacking sufficient jurisdictional restraint. In doing so, the proposed framework risks generating direct tension with foundational principles of international law, particularly sovereign equality, non-intervention, and the prohibition against abusive extraterritorial assertions of criminal authority. Universal jurisdiction, as recognized under customary international law, has historically remained permissive rather than mandatory and has therefore required cautious and narrowly tailored implementation. A central argument advanced by the study concerns the contemporary viability of absolute universal jurisdiction following the establishment of the International Criminal Court under the Rome Statute of 17 July 1998. The study argues that the creation of the Court fundamentally transformed the institutional architecture of international criminal justice. Genocide, crimes against

humanity, war crimes, and aggression now fall within a specialized international jurisdictional regime centered upon the Court and governed by the principle of complementarity. Consequently, the contemporary exercise of universal jurisdiction by unrelated third States can no longer be understood independently of this institutional framework. From a pragmatic perspective, the study maintains that national courts should primarily prosecute such crimes through traditional jurisdictional principles, namely territorial jurisdiction, active personality jurisdiction, passive personality jurisdiction, and protective jurisdiction, rather than through expansive assertions of pure universal jurisdiction. This interpretation remains fully consistent with the foundational premise that domestic courts retain the primary responsibility for prosecuting international crimes, even after the establishment of the International Criminal Court. Yet the relevant State in this context should ordinarily be understood as the territorial State or another directly connected State, rather than an unrelated third State invoking abstract universal competence. This interpretation additionally minimizes the jurisdictional conflicts and overlaps inevitably generated where multiple States simultaneously assert competing forms of criminal jurisdiction. International law itself provides no comprehensive hierarchy among territorial, personal, protective, passive personality, and universal jurisdiction. The absence of such a hierarchy creates the potential for serious jurisdictional and politicized confrontation among States. Restricting recourse to universal jurisdiction therefore serves not merely doctrinal coherence, but also the stability of international legal order. The study further argues that this restrictive understanding remains fully compatible with the complementarity regime established under the Rome Statute. Pursuant to Articles 12 and 17 of the Statute, the International Criminal Court may exercise jurisdiction only where States possessing primary jurisdiction are unwilling or genuinely unable to prosecute. Where domestic proceedings are genuinely undertaken in good faith, the Court must ordinarily defer to national adjudication. At the same time, the Court retains the ultimate authority to assess whether domestic proceedings satisfy the requirements of genuineness and good faith. In this sense, the Court functions as an autonomous international institution possessing final competence to determine whether proceedings initiated by territorial States or third States invoking universal jurisdiction constitute bona fide exercises of criminal justice. The study therefore concludes that, even assuming the permissibility of national prosecutions for core international crimes, such jurisdiction should remain conditional rather than absolute. Comparative practice strongly supports this conclusion. Notably, the post-Rome Statute (2005) practice of Belgium demonstrates a marked retreat from expansive universal jurisdiction. Following the establishment of the International Criminal Court, Belgian prosecutions largely concerned atrocities committed prior to the creation of the Court, including prosecutions arising from the 1994 Rwandan genocide. Similar observations apply to the 2010 Finnish prosecution of François Bazaramba and, historically, to the 1961 Eichmann proceedings, all of which concerned conduct predating the contemporary institutional structure of international criminal justice. These examples demonstrate that, in practice, universal jurisdiction has become increasingly constrained following the emergence of the complementarity-based system centered upon the International Criminal Court. The study accordingly

argues that post-Rome Statute assertions of universal jurisdiction should remain exceptional, carefully delimited, and subordinate both to the complementarity framework and to the jurisdictional primacy of directly affected States. Ultimately, universal jurisdiction continues to perform an important supplementary role within the broader anti-impunity architecture of international criminal law. Nevertheless, its exercise must remain compatible with sovereign equality, non-intervention, legal certainty, and the orderly administration of international justice. Although the proposed Iranian legislation represents a constructive attempt to strengthen domestic capacity for prosecuting international crimes, the current framework requires substantial doctrinal revision in order to achieve compatibility with Article 9 of the Islamic Penal Code, the Rome Statute system, and customary international law. Accordingly, the study proposes that the offences enumerated in the draft legislation should be aligned precisely with corresponding treaty definitions; that universal jurisdiction should be exercised in a conditional and carefully circumscribed manner rather than as an unrestricted form of absolute jurisdiction; and that the traditional priority accorded to territorial jurisdiction and the complementary role of the International Criminal Court should be preserved. The Belgian experience demonstrates that unqualified assertions of universal jurisdiction may produce diplomatic isolation, politicization, and jurisdictional instability, whereas a restrained and pragmatic approach is more capable of reconciling international criminal accountability with the realities of the contemporary international legal order. Iran may indeed develop an effective and coherent framework for prosecuting international crimes, but absent a fundamental reconsideration of the limits, conditions, and foundations of the proposed jurisdictional regime, the current draft risks remaining unstable and ineffective.

بازخوانی صلاحیت قضایی جهانی مطلق در حقوق کیفری ایران؛ با نگاهی به تجربه بلژیک

علیرضا نوریان^۱

چکیده

مواد ۱۸ و ۱۹ از طرح «صلاحیت رسیدگی محاکم جمهوری اسلامی ایران در خصوص جرایم بین‌الملل» که در ۲۵ تیر ۱۴۰۴ خورشیدی، توسط هیئت‌رئیس‌ه مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده، در مقام برقراری صلاحیت جهانی محاکم داخلی برای رسیدگی به نسل‌زدایی، جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت و تجاوز است. چنین صلاحیتی به مراجع قضایی ملی اجازه می‌دهد که به جرایم مهم بین‌المللی که پیش‌تر رسیدگی به آنها در صلاحیت دادگاه بین‌المللی کیفری قرار گرفته است، رسیدگی کنند. مواد مذکور، اعمال صلاحیت را به شروطی محدود مقید نموده‌اند و از دیگر شروط صلاحیت قضایی جهانی و نیز الزامات ماده ۹ قانون مجازات اسلامی سخنی نیست. در این مقاله تلاش شده است تا با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و از خلال سطور مواد قانونی، مقاصد موردنظر تدوین‌کنندگان طرح در تعیین صلاحیت کیفری تبیین شود. بدین منظور نخست به بررسی صلاحیت قضایی جهانی مطلق پرداخته شده و سپس یافته‌های حاصل از مفاد مواد قانونی در قالب پیش‌فرض‌هایی ارائه گردیده است. در پایان نیز ضمن بررسی ابهامات و ایرادات مواد مذکور، تجربه کشور بلژیک در کاربست شتاب‌زده صلاحیت قضایی جهانی مطلق مورد واکاوی قرار گرفته است. نویسندگان با تأکید بر اهمیت صلاحیت جهانی در پاسخگو

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:

10.22034/jcl.2025.542707.2156

تاریخ دریافت:

۱۷ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۴ آذر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵

۱. دانش‌آموخته دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران.

نگه داشتن افراد برای جنایات جدی بین‌المللی، استدلال می‌کند که صلاحیت در نظر گرفته‌شده در طرح پیشنهادی، به تعریف مجدد حدود و ثغور و مختصات نیاز دارد. **کلیدواژه‌ها:** صلاحیت قضایی جهانی، صلاحیت قضایی جهانی مطلق، جرایم بین‌المللی، حقوق بین‌الملل عرفی، حقوق معاهدات.

حامی مالی :

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان :

علیرضا نوریان: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

نوریان، علیرضا. (۱۴۰۵). بازخوانی صلاحیت قضایی جهانی مطلق در حقوق کیفری ایران؛ با نگاهی به تجربه بلژیک. مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۴(۲۸)، ۱۳۷-۱۷۰.

مقدمه

قوانینی که در یک کشور وضع می‌شدند، علی‌الاصول در قلمرو حاکمیت همان کشور اعتبار داشتند.^۲ اما این فرض که جرم در یک سرزمین به وقوع پیوسته باشد و در قلمرو سرزمین دیگری رسیدگی شود و تابع قانون دولت دیگری باشد، دور از ذهن نبود که از آن به صلاحیت برون‌سرزمینی قانون کیفری تعبیر شد. شمول قانون کیفری فراتر از مرزهای سرزمینی، به دلایلی چون تابعیت مجرم یا مجنی‌علیه و منافع اساسی دولت، معیارهایی برای تعیین صلاحیت شدند. بعدها صلاحیت برون‌سرزمینی قوانین کیفری، به جرایمی گسترش یافت که تهدیدی علیه ارزش‌ها و منافع مشترک جامعه بین‌المللی بودند و هر دولتی حق خود می‌دانست که از این ارزش‌ها و منافع در لوای قوانین کیفری دفاع کند. این توسل به حقوق کیفری ماهوی داخلی برای کیفر جرایم بین‌المللی، همان صلاحیت قضایی جهانی است که استثنائی بر سرزمینی بودن قوانین کیفری محسوب می‌شود.

تا پیش از نیمه دوم قرن بیستم میلادی و به‌موجب ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، دولت‌ها در تعقیب و محاکمه مجرمان بین‌المللی، گاه خود را بر اساس قواعد بین‌المللی عرفی صالح به رسیدگی می‌دانستند^۳ و گاه در قالب معاهدات بین‌المللی، می‌توانستند و یا باید می‌توانستند به جنایات مذکور در این معاهدات به‌موجب قوانین داخلی خود رسیدگی کنند. در نیمه دوم قرن بیستم، کنوانسیون‌های بین‌المللی بیشتری، صلاحیت قضایی جهانی دادگاه‌های ملی را نسبت به جرایم بین‌المللی پیش‌بینی نمودند و قانونگذاری‌های کشورهای مختلف از جمله بلژیک، قوانینی در مورد صلاحیت جهانی دادگاه‌های خود برای رسیدگی به جرایم جنگی، جرایم علیه بشریت و نسل‌زدایی به تصویب رسانیدند.

مجلس شورای اسلامی پس از جنگ دوازده‌روزه، اتخاذ تدابیری را برای دفاع از خطرات جرایم بین‌المللی و مبارزه با بی‌کیفرمانی این قبیل جرایم لازم دانست؛ از جمله تعقیب و مجازات مرتکبین جرایم بین‌المللی در دادگاه‌های ملی. بر مبنای این تدبیر که همان نظام مسئولیت

۲. مطابق ماده ۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ خورشیدی با اصلاحات بعدی، «قوانین جزایی ایران دربارۀ کلیه اشخاصی که در قلمرو حاکمیت زمینی، دریایی و هوایی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم شوند، اعمال می‌شود، مگر آنکه به‌موجب قانون ترتیب دیگری مقرر شده باشد». در ادامه این مقاله، از عبارت قانون مجازات اسلامی به‌جای عنوان کامل آن استفاده می‌شود.

۳. بر اساس اصول پرینستون، جنایاتی که ریشه در حقوق بین‌الملل عرفی دارند، بدون آنکه صلاحیت قضایی جهانی به آنها محدود شود، عبارت‌اند از: دزدی دریایی، برده‌داری و شیوه‌های مربوط به برده‌داری، جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت، جنایات علیه صلح، نسل‌زدایی و شکنجه.

مشدد دولت‌هاست (مرادی نسب، ۱۴۰۳: ۶۴۰-۶۴۱)، با الهام از حقوق بین‌الملل عرفی و اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، «طرح صلاحیت رسیدگی محاکم جمهوری اسلامی ایران در خصوص جرایم بین‌الملل»^۴ در ۲۱ ماده و ۱۳ تبصره در بیست و پنجم تیرماه یک‌هزار و چهارصد و چهار خورشیدی، با دو فوریت به‌توسط هیئت‌رئیس مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده است که به تعیین اعمالی پرداخته که از نظر تدوین‌کنندگان، جنایت علیه بشریت، نسل‌زدایی، جنایت جنگی و تجاوز تلقی می‌شوند.^۵ از آنجا که طرح پیشنهادی، به‌تازگی به هیئت‌رئیس مجلس شورای اسلامی تقدیم شده و پژوهشی در این خصوص صورت نگرفته، این مقاله به بررسی مواد ۱۸ و ۱۹ طرح که مرتبط با صلاحیت است، می‌پردازد.

به نظر می‌رسد نمایندگان مجلس شورای اسلامی، با این دیدگاه که محاکم کیفری داخلی در اجرای عهدنامه‌های بین‌المللی یا حقوق بین‌الملل عرفی از صلاحیت لازم برای رسیدگی به جرایم جدی بین‌المللی برخوردار نیستند و نمی‌توانند در احراز صلاحیت‌ها به‌طور مستقیم به آنها استناد کنند و این دیدگاه دیگر که صلاحیت قضایی جهانی در مقررات کیفری کشورمان ماده ۹ قانون مجازات اسلامی است، اقدام به تدوین طرح مذکور نموده‌اند؛ زیرا قدر مسلم این است که چنانچه این جرایم، پیشاپیش به‌موجب عهود بین‌المللی تعیین شده باشند و بتوان مرتکب را بر مبنای این معاهده‌ها طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران تعقیب و محاکمه نمود، لزومی به جرم‌انگاری دوباره و برقراری صلاحیت مجدد برای محاکم ملی نبود.

۱- تبیین صلاحیت قضایی جهانی مطلق

قوانین کیفری صرفاً در داخل قلمرو حاکمیت کشور واضح آنها، قابلیت اعمال و اجرا دارند که از آن به صلاحیت سرزمینی یاد می‌شود. به‌مرور زمان در کنار این صلاحیت اولیه و اساسی، صلاحیت‌های فرعی دیگری، یعنی صلاحیت شخصی، مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه، واقعی و جهانی، برای تکمیل آن به وجود آمدند که این صلاحیت‌های چهارگانه بر اعمال قوانین کیفری در خارج از قلمرو حاکمیت دلالت دارند.

برخی جرایم به دلیل ماهیت و یا وسعت انتشار آثار خود، نه‌تنها به نظم عمومی محل وقوع جرم بلکه به نظم عمومی حاکم در قلمرو وسیع‌تر از آن لطمه می‌زنند، به‌گونه‌ای که در این موارد منافع

۴. از این پس از عبارت طرح پیشنهادی، به‌جای عنوان کامل آن استفاده می‌کنیم.

۵. پیش‌تر تلاش‌هایی در این زمینه صورت گرفته است: طرح نحوه رسیدگی به شکایات جنایات جنگی، کشتار جمعی و تعدیات ناشی از رژیم‌های نژادپرست و ضد بشری در ۱۳۸۱، لایحه رسیدگی به جنایات بین‌المللی در دادگاه‌های ایران در ۱۳۸۷، ماده ۱۱ قانون الزام دولت به حمایت همه‌جانبه از مردم مظلوم فلسطین مصوب ۱۱ دی ۱۳۸۷ و ماده ۳ قانون مقابله با اقدامات خصمانه رژیم صهیونیستی علیه صلح و امنیت مصوب ۱ خرداد ۱۳۹۹.

اساسی بشریت مورد صدمه قرار می‌گیرد (Stern, 1997: 281). به‌منظور جلوگیری از بی‌کیفرمانی مرتکبان این جرایم، صلاحیت جهانی مورد شناسایی قرار گرفته است. صلاحیت جهانی به هر دولتی اجازه می‌دهد اشخاصی را که دلایل جدی بر توجه اتهام ارتکاب یکی از معدود جرایم مشمول صلاحیت جهانی به آنها وجود دارد، تحت تعقیب کیفری قرار دهد، صرف‌نظر از اینکه جرم مزبور، کجا ارتکاب یافته و صرف‌نظر از تابعیت مرتکب و قربانی؛ به عبارت دیگر در حالت عادی، محاکم یک دولت، تنها زمانی به‌صورت مشروع بر یک اقدام مجرمانه اعمال صلاحیت می‌کنند که عمل مذکور ارتباط جدی با سرزمین یا اتباع آنها داشته باشد (Bassiouni, 1999: 45). لکن هنگامی که به اعمال صلاحیت بر یک تبعه خارجی برای جرایم ارتكابی در خارج از محدوده صلاحیت سرزمینی خود و علیه قربانیان خارجی می‌پردازد، از اصل صلاحیت جهانی استفاده نموده است که اصول بنیادین حاکمیت را به چالش می‌کشد (اورنتلیچر، ۱۴۰۱: ۱۶۲).

صرف‌نظر از اینکه صلاحیت جهانی را لازمه زیست جهانی بدانیم یا نهادی عوام‌فریب (زرنشان و دیگران، ۱۴۰۴)، یا اینکه معتقد باشیم از لحاظ تئوری، صلاحیت جهانی باید در کشورهایی که دارای توان نظامی بالا با سازمان‌های اطلاعاتی کارآمد که قادر به انجام عملیات در خارج از کشور هستند، اعمال شود (Aznan, 2024: 198)، این صلاحیت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. این صلاحیت آنگاه «جهانی» است که دادگاه داخلی، بدون در نظر داشتن معیارهای معمول، وارد رسیدگی نسبت به اعمال مجرمانه‌ای شود که هرکسی در هر جای این جهان می‌تواند مرتکب شده باشد. بدین لحاظ دادگاه‌های همه دولت‌ها صلاحیت رسیدگی به آنها را دارند (Ascensio et al., 2012: 972) و به تابعیت مرتکب یا مجنی‌علیه یا منافع اساسی دولتی خاص، توجه نمی‌شود و نسبت به جرمی اعمال می‌گردد که در خارج از کشور و توسط اتباع بیگانه و علیه بیگانگان حتی بدون هیچ صدمه‌ای به منافع دولت مدعی صلاحیت، ارتکاب یافته باشد (خالقی، ۱۳۸۱: ۳۵). سابقه بحث از صلاحیت قضایی جهانی را می‌توان در منشور کبیر انگلیس^۶ مصوب ۱۲۱۵ میلادی جستجو کرد (زرنشان و دیگران، ۱۴۰۲: ۱۶۵۶). همچنین گفته شده که صلاحیت جهانی، ابتدا در ایتالیا و بین شهرهای آن جاری گردید (حائری، ۱۳۲۹: ۱۹).

برای این صلاحیت، مبانی متعددی قابل ذکر است. یکی از این مبانی که صلاحیت جهانی در پیدایش اولیه خود بیش از همه بر آن تکیه کرده است، ضرورت جلوگیری از بی‌مجازات ماندن مجرمان است. دیگری، نظم عمومی کشور محل دستگیری و مبنای دیگر هم نظم عمومی بین‌المللی است (پورباقرانی، ۱۴۰۴). رویکردهای صلاحیت جهانی به دو زیرمجموعه تقسیم شده است. صلاحیت قضایی جهانی مطلق^۷ که موسع یا محض نیز نام دارد (Korynevych &

6. Magna Carta

7. Absolute Universal Jurisdiction

۴۸: 2019)،^۸ صرفاً بر اساس ماهیت جرم اعمال می‌شود و به محل ارتکاب جرم، ملیت متهم و یا دستگیری وی بستگی ندارد و بر این مبنا، یک دولت می‌تواند متهم به جنایات بین‌المللی را صرف‌نظر از محل ارتکاب جنایت، تابعیت مرتکب یا مجنی‌علیه و یا بازداشت و حضور متهم در کشور مقر دادگاه، مورد تعقیب و محاکمه قرار دهد. این مفهوم از صلاحیت جهانی به مقامات داخلی اجازه می‌دهد که به‌محض پی بردن به اطلاعاتی در خصوص جنایت مورد ادعا، تحقیقات کیفری در مورد مظنون را آغاز و بدون حضور وی، صلاحیت کیفری را اعمال کنند (خادمی، ۱۴۰۳).^۹ در مقابل بر اساس صلاحیت قضایی جهانی مشروط^{۱۰} که مضیق یا حضوری نیز نام دارد، تنها و فقط دولتی که متهم در خاک آن بازداشت و یا یافت شده است، صلاحیت رسیدگی دارد (زرنشان و دیگران، ۱۴۰۲: ۱۶۵۸). صلاحیت قضایی جهانی مشروط، همانند سایر اصول صلاحیت اعمال قوانین کیفری در خارج از قلمرو حاکمیت، یک اصل بی‌قیدوشرط نیست و اعمال آن دارای شرایطی است (پوربافرانی، ۱۴۰۴)؛ نخست، وقوع جرم در خارج از قلمرو حاکمیت کشور؛ اگر جرم در داخل قلمرو حاکمیت کشور اعمال‌کننده صلاحیت اتفاق افتاده باشد، آن دولت با استفاده از صلاحیت قضایی سرزمینی خود به جرم رسیدگی کرده و نیازی به اعمال صلاحیت قضایی جهانی نخواهد بود. دوم، حضور مجرم در کشور محل دستگیری؛ عبارت «اگر در ایران یافت شود» در ماده ۹ قانون مجازات اسلامی، آن‌گونه که شرح داده خواهد شد، مؤید این شرط است. به‌طور کلی یکی از عوامل ایجاد اصل صلاحیت قضایی جهانی، رسیدگی فوری به جرایم بین‌المللی است و برای اجرای سریع عدالت، اجازه تعقیب و محاکمه به دولت محل دستگیری داده شده است. پس لازمه این رسیدگی فوری، وجود مجرم، تحت تسلط دولت محل دستگیری است. بر مبنای همین استدلال و توجه به اینکه صلاحیت جهانی دادگاه‌های دولت محل دستگیری، یک صلاحیت فرعی است، امکان محاکمه غیابی مرتکب وجود ندارد؛ تا آنجا که برخی معتقدند حضور متهم در کشور محل دستگیری باید ارادی و از روی میل باشد و در غیر این صورت مثل اینکه در خارج از کشور دستگیر شده و با اجبار به کشور آورده شود، محاکم این کشور صالح برای رسیدگی به جرم او نخواهند بود (عالیه، ۱۹۹۲: ۱۲۶). درواقع «می‌توان گفت که منطبق الزام حضور متهم، پیوند بزه با دولت است که قوانین کیفری خود را بر رفتار مجرم مربوطه تعمیم می‌دهد و بنابراین علاقه دولت را به موضوع مورد نظر توجیه می‌کند» (Coralli, 2024: 43). سوم، وجود عهدنامه‌ای بین‌المللی مبنی بر جرم بین‌المللی بودن رفتار و الحاق دولت به آن؛ در غیر این صورت دولت محل دستگیری نمی‌تواند مدعی صلاحیت جهانی بر شخصی باشد که او را در قلمرو خود دستگیر نموده

۸. که گاهی (به‌اشتباه) صلاحیت غیابی نامیده می‌شود.

۹. نمونه بارز آن، محاکمه آیشمن، افسر عالی‌رتبه نازی‌ها، در دادگاه جنایی اورشلیم در ۱۹۶۰ میلادی است.

است. چهارم، مجرمانه بودن رفتار در کشور محل دستگیری: این شرط بر مبنای اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها است. این جرم بودن عمل، ممکن است پیش از الحاق دولت به عهدنامه باشد و یا پس از الحاق دولت به عهدنامه. پنجم، عدم رسیدگی قبلی: چنانچه مرتکب در کشور محل وقوع جرم محاکمه و تبرئه شده باشد و یا در صورت محاکمه، محکومیت کیفری حاصل کرده باشد، به واسطه حاکمیت قاعده منع محاکمه مجدد، امکان تعقیب و محاکمه مجدد وی در ایران وجود نخواهد داشت (حجتی، ۱۳۹۵: ۲۸۸).

۲- ماده ۹ قانون مجازات اسلامی چه می‌گوید؟

تدوین‌کنندگان طرح با استناد مکرر به ماده ۹ قانون مجازات اسلامی، صلاحیت جهانی را به منزله تنها مبنای صلاحیتی در نظر گرفته‌اند و نه فقط یکی از مبنای صلاحیتی. اهمیت حقوقی این موضوع، از آن جهت است که دادگاه‌هایی که صلاحیت فراسرزمینی را اِعمال می‌کنند، اغلب به دو دلیل قضایی و یا بیشتر استناد می‌نمایند (اورنتلیچر، ۱۴۰۱: ۱۷۳).^{۱۱} بنا به ادعای اکثر نویسندگان، ماده ۹ قانون مجازات اسلامی، ناظر به صلاحیت قضایی جهانی (یا اصل جهان‌شمولی) است. حکم این ماده چنین است: «مرتکب جرایمی که به موجب قانون خاص یا عهدنامه‌ها و مقررات بین‌المللی در هر کشوری یافت شود، در همان کشور محاکمه می‌شود، اگر در ایران یافت شود طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌گردد.» نخستین پیام ماده مذکور، اظهار حق وضع قانون خاص ناظر به صلاحیت قوانین کیفری، نسبت به جرایمی است که توسط بیگانه علیه بیگانه در بیرون از کشور ارتکاب یافته و در ایران یافت شده است. دومین پیام، شرط یافت شدن مرتکب در کشور است که شبهه صلاحیت جهانی مطلق را در این ماده مرتفع ساخته و قید چنین شرطی در مقررره ناظر بر صلاحیت، دلالت ضمنی بر محدودیت دولت در اجرای این صلاحیت قضایی می‌کند. بر مبنای این ماده، دو رکن برای اِعمال صلاحیت جهانی و رسیدگی به جرایم بین‌المللی^{۱۲} و محاکمه مرتکب، شرط دانسته شده است؛

نخست، قانون خاص یا عهدنامه و مقررات بین‌المللی^{۱۳} چنین اجازه‌ای را داده باشد و دولت

۱۱. برای مثال اِعمال صلاحیت شخصی مبتنی بر تابعیت مجنی علیه یا صلاحیت واقعی، در کنار صلاحیت جهانی. لذا آن گونه که خواهیم گفت، ماده ۱۸ طرح پیشنهادی، امکان اِعمال سایر صلاحیت‌های فراسرزمینی را در خصوص جرایم مندرج در طرح سلب نموده است.

۱۲. اعم از ذاتی و قراردادی.

۱۳. فرانسه، موضعی متفاوت از ایران دارد و در حقوق این کشور، صلاحیت جهانی مبتنی بر مقررات بین‌المللی مشترک تعیین نشده است (Code Penal Art. 113-2; Art. 113-6; Art. 113-7; Art. 113-10).

ایران به عهدنامه‌هایی که در این زمینه وجود دارد، ملحق شده باشد (Roÿen, 2024: 20)؛^{۱۴} زیرا اعمال صلاحیت جهانی، در واقع اجرای تعهدات بین‌المللی است (بیگزاده، ۱۴۰۳: ۲۵۷) و اکثر کشورها تنها زمانی مبادرت به اعمال صلاحیت جهانی می‌کنند که به‌طور رسمی و از طریق یک معاهده، ملزم به اعمال صلاحیت جهانی شده باشند.

دوم، دولت ایران باید برای جرایم بین‌المللی موضوع این عهدنامه‌ها، مجازات وضع کرده باشد (پوربافرانی، ۱۴۰۴: ۲۰۱). عبارت «[...] طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌گردد»، مؤید این برداشت است. اغلب معاهدات پیش‌بینی‌کننده این جنایت‌ها، فقط به جرم‌انگاری این جرایم پرداخته‌اند و نحوه رسیدگی و مجازات آنها را بر عهده دولت‌ها گذارده‌اند. به همین دلیل لازم است که دولت‌ها ضمن جرم‌انگاری جنایت‌های بین‌المللی در قوانین خود، مجازات‌های مرتبط با هر یک از آنها را نیز تعیین کنند (بیگزاده، ۱۴۰۳: ۲۵۶).^{۱۵}

بنابراین پاسخ به این سؤال که آیا دادگاه‌های ایران می‌توانند واجد صلاحیت رسیدگی به جرایم بین‌المللی باشند، مثبت است؛ البته مشروط به شروط پیش‌گفته؛ یعنی نخست، تصویب عهدنامه توسط مجلس شورای اسلامی و دوم اینکه عمل مورد بحث در قانون کیفری ایران وصف مجرمانه باشد. به عبارت دیگر به‌صرف وجود ماده ۹ قانون مجازات اسلامی، ایران واجد صلاحیت جهانی نیست، بلکه علاوه بر آن دولت ایران باید به قراردادهای بین‌المللی‌ای که برای تعقیب، محاکمه و مجازات مجرمان بین‌المللی تنظیم شده‌اند، ملحق شده باشد. در واقع دولت ایران در مواردی که به معاهده‌های بین‌المللی ملحق شود، چنین صلاحیتی را دارا می‌شود (پوربافرانی، ۱۴۰۴: ۲۰۲).^{۱۶} در این راستا، بیانیه نماینده جمهوری اسلامی ایران پیش از شروع

۱۴. خواهیم گفت که بلژیک، صلاحیت جهانی مستقلی را خارج از هرگونه تعهد بین‌المللی ایجاد کرده بود.

۱۵. در پرونده «حیسن هابره»، رئیس‌جمهوری سابق چاد، گفته شده است از آنجا که حقوق کیفری روی آزادی افراد افراد تأثیر می‌گذارد، انتقال تعهدات مذکور در کنوانسیون‌ها به حقوق داخلی نیازمند تدوین در گد کیفری است. حتی حقوق بین‌الملل عرفی نیز نمی‌تواند بدون اینکه در مقررات قانونی و مدون وارد شده باشد، مورد استناد قرار گیرد. نک (میرمحمدی، ۱۳۹۲: ۱۰۸).

۱۶. در این مقام، تذکر یک نکته لازم است و آن اینکه همواره چنین نیست که ایران بایستی به معاهده‌ای ملحق شود تا امکان تعقیب و محاکمه متهمان به جرایم مذکور را در دادگاه‌های خود بیابد، بلکه امکان استناد به برخی معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی برای تعقیب و محاکمه مظنونان وجود دارد، هرچند ایران (یا هر دولت مدعی صلاحیت) به آن نیبوسته باشد. این‌گونه معاهدات که از آنها به معاهدات قانون‌ساز یا عام تعبیر می‌شود، موجب قواعد حقوقی عام بین‌المللی هستند و در حکم قوانین بین‌المللی به شمار می‌آیند و رعایت آنها برای تمامی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی اعم از متعاهد و غیرمتعاهد، لازم است؛ نک (ضیایی بیگدلی، ۱۴۰۳: ۸۳). البته فقط کنوانسیون‌های ژنو مصوب ۱۲ آگوست ۱۹۴۹ و پروتکل‌های الحاقی به آن، واجد این خصیصه دانسته شده‌اند (Ingelse, 2021: 124).

ششمین جلسه کمیته مجمع عمومی سازمان ملل متحد در مورد «حوزه و کاربرد اصل صلاحیت جهانی»، مُشعر بر اینکه «[...] اصل صلاحیت سرزمینی کلید برابری حاکمیتی کشورهاست و صلاحیت جهانی جایگزین سایر مبانی قضایی نخواهد شد و فقط در مورد مهم‌ترین جنایات مطرح می‌شود [...] علاوه بر این، نمی‌توان آن را به‌تنهایی یا به‌استثنای سایر قواعد و اصول مرتبط با حقوق بین‌الملل از جمله حاکمیت دولت و تمامیت ارضی دولت‌ها اعمال کرد» (Bagherpour Ardekani, 2017)، نشان از موضع روشن ایران در قبال اصل صلاحیت جهانی دارد. موضعی که از یک سو صلاحیت جهانی را یک استثنای مبتنی بر معاهده در اعمال صلاحیت کیفری ملی می‌داند و از سوی دیگر و با توجه به سیاق ماده ۹ قانون مجازات اسلامی، صلاحیت جهانی مشروط را پذیرفته است (زرنشان و دیگران، ۱۴۰۲: ۱۶۷۱).

به‌طور کلی قراردادهای بین‌المللی، یا در مورد ماهیت و میزان مجازات، حکم خاصی ندارند که در این صورت تعیین مجازات بر عهده کشور محاکمه‌کننده گذارده شده است، یا خود عهدنامه مجازات را تعیین کرده است که در این صورت کشور محاکمه‌کننده ملزم به پیروی از آن خواهد بود (پوربافرانی، ۱۴۰۴: ۱۹۴). در هر حال این معاهده است که تعیین می‌کند چه رفتاری جرم بین‌المللی است و دولت‌ها اختیاری در تعیین مصادیق ندارند. به بیان دقیق‌تر دولت‌ها موظف‌اند این تعاریف را رعایت نمایند و نمی‌توانند به‌طور مستقل رفتاری را که در معاهده‌ای جرم‌انگاری نشده است، جرم بین‌المللی اعلام کنند. پس معاهدات به‌عنوان منبع اصلی تعیین مصادیق جرایم بین‌المللی عمل می‌کنند و به‌طور مستقیم، نوعی صلاحیت جهانی اجباری برای هر یک از دولت‌ها ایجاد می‌نمایند که باید بر اساس آن به تعقیب متهمان پردازند (رنجبریان، ۱۳۸۱: ۱۳۳). لذا برداشت دولت‌ها از قرارداد اهمیتی ندارد، بلکه عین جرم‌انگاری اعمال مندرج در معاهدات است که ضرورت دارد. در نتیجه تنها زمانی می‌توان از اعمال صلاحیت جهانی ایران سخن گفت که محاکم ایران، صلاحیت خود را برای رسیدگی به جرایم بین‌المللی از یک قرارداد بین‌المللی کسب کرده باشند، نه از یک قانون داخلی (پوربافرانی، ۱۴۰۴: ۲۰۱).^{۱۷}

از پرسش و پاسخ مطروحه، این ضرورت حاصل می‌شود که باید تمامی مصادیق جرم‌انگاری‌شده در طرح پیشنهادی با مواردی که در معاهدات آمده است، تطبیق داده شوند. چه اینکه اگر رفتاری در طرح پیشنهادی به‌عنوان جرم بین‌المللی پیش‌بینی شده باشد که پیش‌تر در معاهده‌ای مورد اشاره قرار نگرفته است، تخلف از قواعد صلاحیت جهانی محسوب شده و با مقررات حقوق بین‌الملل و ماده ۹ قانون مجازات اسلامی منافات دارد (پوربافرانی،

۱۷. برای مثال اعمال صلاحیت جهانی در دانمارک طبق ماده ۸(۵) قانون کیفری، مشروط به انطباق با حقوق بین‌الملل است.

۱۴۰۴: ۱۹۵). این ضرورت دارای اهمیت است؛ لذا به‌عنوان نمونه به دو مورد تخلف از قواعد صلاحیت جهانی در طرح پیشنهادی در این باره اشاره می‌شود؛

ناپدیدسازی اجباری در بند ۶ ماده ۴ طرح پیشنهادی، به‌عنوان یک جرم بین‌المللی بیان شده است، در حالی که ایران، «کنوانسیون حمایت از همه افراد در برابر ناپدیدسازی اجباری مصوب ۲۰ دسامبر ۲۰۰۶ میلادی» مجمع عمومی سازمان ملل متحد را نه تأیید و نه امضا کرده است؛ لذا جرم‌انگاری آن و به دنبال آن، ایجاد صلاحیت برای محاکم داخلی به‌منظور رسیدگی به آن برخلاف حقوق بین‌الملل و ماده ۹ قانون مجازات اسلامی است. یا برای جنایت علیه بشریت، تاکنون هیچ معاهده بین‌المللی مستقلی تصویب نشده است تا به‌طور مشخص، تعهدات دولت‌ها برای مجازات جنایات علیه بشریت را برشمرد. پیش‌نویس قانون جرایم علیه صلح و امنیت بشری که در ۱۹ ژوئن ۱۹۹۱ میلادی به تصویب کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد رسیده و یا پیش‌نویس درباره مواد مربوط به منع و مجازات جنایات علیه بشریت در ۲۰۱۹ میلادی و یا پیش‌نویس معاهده بین‌المللی دیگری در این باره که در ۲۲ نوامبر ۲۰۲۴ میلادی در اجلاس سالانه کمیته ششم مجمع عمومی مورد توافق گرفته است،^{۱۸} هیچ‌یک لازم‌الاجرا نیستند و نباید مرجع قرار گیرند.

بررسی مختصر قوانین بلژیک و فرازونشیب‌های فراروی آن در مرحله عمل و در نهایت، سرنوشت قوانین مزبور نشان می‌دهد که چگونه ده سال رؤیای بلژیک در اعمال صلاحیت جهانی نسبت به جرایم بین‌المللی به یأس مبدل شد و کارنامه موفق‌تری از اجرای این قوانین برجای نماند. در بخش سوم به تغییراتی که طی ده سال اعمال صلاحیت جهانی مطلق در بلژیک رخ داده است، می‌پردازیم.

۳- تجربه بلژیک در اعمال صلاحیت قضایی جهانی مطلق

بلژیک با تلاش‌هایی که برای تدوین مقررات داخلی در زمینه حقوق بشردوستانه بین‌المللی از ۱۹۵۲ میلادی طی فرمان ۳۱ اکتبر شروع کرده بود، در ۱۶ ژوئن ۱۹۹۳ و ۱۰ فوریه ۱۹۹۹ میلادی، اقدام به تصویب قوانینی نمود که آن کشور را در صف مقدم مبارزه با جرایم بین‌المللی قرار داد. تصویب قوانین در مورد صلاحیت جهانی برای رسیدگی به جرایم جنگی، جرایم علیه بشریت و نسل‌زدایی، بلژیک را در موقعیتی ممتاز در مبارزه با جرایم بین‌المللی و مورد تمجید و حمایت سازمان‌های بین‌المللی مدافع حقوق بشر قرار داد و رسانه‌های خبری سراسر دنیا به انعکاس وسیع مقررات این قوانین و جریان تعقیب قضایی پرونده‌های مربوط به آن پرداختند (خالقی، ۱۳۸۳: ۱۱-۱۳).

18. Sixth Committee, Upholding Tradition of Consensus in Historic Meeting, Approves Text to Begin Elaborating International Convention on Crimes Against Humanity, Meetings Coverage and Press Releases, 22 November 2024.

۳-۱- پرواز به سوی یک آرمان‌شهر؛ قانون ۱۶ ژوئن ۱۹۹۳ و قانون ۱۰ فوریه ۱۹۹۹ میلادی

قانون جزای بلژیک مصوب ۸ ژوئن ۱۸۶۷ میلادی، سرزمینی بودن قوانین کیفری بلژیک را مورد شناسایی قرار داده و اجرای قوانین نسبت به جرایم ارتكابی در خارج از کشور را امری استثنایی تلقی نموده بود (Hennau & Verhaegen, 1995, 77). تا اینکه در ۱۹۸۶ میلادی، قانونگذار بلژیکی با افزودن ماده ۱۲ مکرر به فصل مقدماتی قانون آیین دادرسی کیفری، صلاحیت جهانی را به‌طور محدود و ناظر بر مواردی نظیر جرایم مربوط به حفاظت از مواد هسته‌ای (موضوع کنوانسیون ۱۹۸۰ میلادی وین) پذیرفت. سپس به‌منظور انعکاس موارد نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی به شرح پیش‌بینی‌شده در کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مصوب ۱۹۴۹ میلادی و پروتکل‌های الحاقی به آن مصوب ۱۹۷۷ میلادی و تعیین مجازات برای آنها و فراهم نمودن زمینه اعمال صلاحیت جهانی نسبت به این جرایم، قانونی خاص در ۱۶ ژوئن ۱۹۹۳ میلادی تصویب شد. قانون ۱۶ ژوئن ۱۹۹۳ میلادی، برخی اعمال مندرج در کنوانسیون‌های مربوطه را جنایت جنگی تلقی و برای آن مجازات تعیین نمود. این قانون به جرایمی نظیر نسل‌زدایی و جرایم علیه بشریت تسری نمی‌یافت تا اینکه به‌موجب قانون ۱۰ فوریه ۱۹۹۹ میلادی اصلاح گردید و اعمال معینی به‌عنوان دو جرم مستقل جنایت علیه بشریت و نسل‌زدایی تعیین شدند (خالقی، ۱۳۸۳: ۱۴-۱۶).

۳-۲- افول یک آرمان، فرود به زمین؛ رأی ۱۴ فوریه ۲۰۰۲ میلادی دیوان بین‌المللی دادگستری

پس از وقوع جنایات ۱۹۹۴ میلادی در رواندا،^{۱۹} شماری از اتباع این کشور به بلژیک مهاجرت کردند و همین امر سبب طرح شکایاتی از سوی آنان در دادگاه‌های بلژیک شد و تحقیقات مقدماتی در ۲ مارس ۱۹۹۵ میلادی در بروکسل آغاز گردید (Vandermeersch, 1997: 1121). یکی از افرادی که به اتهام جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت در بلژیک تحت تعقیب قرار گرفت، «عبدالایه یروودیا»^{۲۰}، وزیر امور خارجه وقت کنگو بود که پرونده اتهامی او در ۱۱ آوریل ۲۰۰۰ میلادی، منجر به صدور حکم جلب بین‌المللی وی توسط بازپرس بروکسل شد. در پی انتشار این حکم، تنش شدیدی در روابط دو کشور پدید آمد و منتهی به اقامه دعوی از جانب کنگو علیه بلژیک در ۱۷ اکتبر همان سال در دیوان بین‌المللی دادگستری، با ادعای نقض مصونیت قضایی وزیر امور خارجه کنگو شد، چون بدیهی بود که کشورهای خارجی اجازه حمله به رهبران خود را به بلژیک نمی‌دادند (d'Argent, 2004: 74). دیوان در ۱۴ فوریه ۲۰۰۲ میلادی، با پذیرش دعوی کنگو اعلام نمود که بلژیک با صدور حکم جلب و انتشار آن در سطح

۱۹. که به‌موجب قطعنامه شماره ۹۵۵ شورای امنیت مورخ ۸ نوامبر ۱۹۹۴ میلادی، منجر به تأسیس دادگاه بین‌المللی ویژه‌ای گردید.

20. Abdoulaye Yerodia Ndongbasi

بین‌المللی، الزامات قانونی مبنی بر رعایت مصونیت قضایی وزیر امور خارجه در حال اشتغال را که بر طبق حقوق بین‌الملل از آن برخوردار است، نقض نموده است (خالقی، ۱۳۸۳: ۲۱-۲۲). به عبارت بهتر محکومیت بلژیک توسط دیوان بین‌المللی دادگستری، ثابت کرد که جامعه بین‌المللی با این ایده‌ها موافقت کامل ندارد و نشان داد که عرف بین‌المللی نیز بیش‌ازپیش به سمت صلاحیت جهانی مطلق گرایش دارد (Cassese, 2002).

پس از رأی دیوان، اجرای قوانین صلاحیت جهانی در بلژیک، سبب ایجاد تنش‌های بیشتری در روابط سیاسی این کشور با کشورهای دیگر شد که به تهدیدها و اعمال فشارهایی علیه بلژیک برای تغییر در قوانین یادشده تبدیل گردید. در این شرایط قانونگذار بلژیک، دست به اصلاحاتی زد و قانون ۲۳ آوریل ۲۰۰۳ میلادی را به تصویب رسانید که به موجب آن، محدودیت‌هایی در اعمال صلاحیت جهانی دادگاه‌های بلژیک ایجاد گردید.

گفتنی است که برخی از قضات دیوان بین‌المللی دادگستری، به ارائه نظرات جداگانه در مورد موضوع پرداختند. از جمله «جی. گیوم»، رئیس دیوان معتقد بود که «هیچ کنوانسیون صلاحیت یک کشور را برای [محاکمه] اعمال ارتكابی در خارج از کشور، توسط بیگانگان علیه بیگانگان، در صورتی که مرتکب ادعایی در قلمرو کشور مورد نظر یافت نشده باشد، پیش‌بینی نکرده است. لذا بلژیک باید به انطباق صلاحیت جهانی با حقوق بین‌الملل بپردازد (Guillaume, 2002). پس اصل کلی، همچنان سرزمینی بودن است و کنوانسیون‌های ژنو که هر کشوری را ملزم به پیگرد قانونی یا استرداد متهمان می‌کند، این اصل را مشروط به حضور متهم در قلمرو کشور مربوطه دانسته است.

۳-۳- پایان امیدها؛ قانون ۵ اوت ۲۰۰۳ میلادی

در ادامه تحولات قوانین بلژیک، سرانجام ماده ۲۷ قانون ۵ اوت ۲۰۰۳ میلادی، به قانونی که برای به کیفر رساندن مرتکبان مهم‌ترین جرایم بین‌المللی در جهان تصویب شده و بازتاب وسیعی نیز در سطح جهانی داشت، خاتمه داد و به صراحت اعلام نمود که «قانون ۱۶ ژوئن ۱۹۹۳ میلادی با اصلاحات ۱۰ فوریه ۱۹۹۹ و ۱۰ آوریل و ۲۳ آوریل ۲۰۰۳ میلادی نسخ می‌گردد» و کشور بلژیک که بدون تردید به‌عنوان پایتخت صلاحیت جهانی دنیا شناخته می‌شد، ناچار به اصلاح و نسخ صلاحیت جهانی موسع خود و بازگشت به حوزه محدودتر در این زمینه گردید (اورنتلیچر، ۱۴۰۱: ۱۶۲).

مطابق قوانین فعلی، مقامات بلژیکی در صورتی می‌توانند صلاحیت خویش را بر جنایات بین‌المللی اعمال نمایند که مرتکبان آنها، اتباع و یا مقیم (اگرچه بعد از وقوع جرم) باشند و یا قربانیان این جنایات، بلژیکی بوده یا از زمان ارتکاب جرم به مدت حداقل سه سال در این کشور زندگی کرده باشند (Cambron, 2018: 29). در واقع بلژیک به‌نوعی صلاحیت شخصی مبتنی بر تابعیت مرتکب یا قربانی را اعمال می‌کند (Corten, 2004: 51).

۴- تحلیل مواد ۱۸ و ۱۹ طرح پیشنهادی، در سنجه صلاحیت قضایی جهانی و ماده ۹ قانون مجازات اسلامی و تجربه بلژیک

تا اینجا از مجموع مباحث مطروحه، نگارنده در وهله نخست و با ارزیابی واقعیات معقول حقوق معاصر، راهبرد عمل‌گرایانه در کاربست صلاحیت جهانی را این دیدگاه می‌داند که «با لازم‌الاجرا شدن عهدنامه رم مورخ ۱۷ ژوئیه ۱۹۹۸ میلادی که در واقع اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری است و تشکیل و راه‌اندازی آن دیوان، رسیدگی به برخی از جرایم بین‌المللی در صلاحیت دیوان مذکور قرار گرفته است» (اورنتلیچر، ۱۴۰۱: ۱۶۴؛ ضیایی بیگدلی، ۱۴۰۳: ۱۸۲).^{۲۱} در واقع تعهدات عام‌الشمول دولت‌ها مبنی بر اینکه به مرتکبین جرایم فجیع بین‌المللی، مصونیت بی‌کیفری اعطا نکنند، در تأسیس دیوان بین‌المللی کیفری تبلور یافته است و محاکم دولت ثالث بر مبنای صلاحیت جهانی، امکان رسیدگی به نسل‌زدایی، جنایت علیه بشریت و جنایت جنگی را ندارند. نگارنده افزون بر صلاحیت دادگاه بین‌المللی کیفری، قائل به صلاحیت محاکم ملی بر مبنای صلاحیت‌های سرزمینی، شخصی، مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه و واقعی، در رسیدگی به سه جرم مذکور (با حصول دیگر شرایط) است و این دیدگاه را کاملاً منطبق با اولویت دادگاه‌های ملی در رسیدگی به جرایم بین‌المللی می‌داند (Inazumi, 2005: 46)، که البته منظور از دولت، دولت ثالث (خارجی) نیست. این دیدگاه از تقارن و تعارض صلاحیت بین دولت‌ها که به دلیل فقدان قواعد خاص برای جلوگیری از تقارن صلاحیت‌های سرزمینی، شخصی، مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه و واقعی، با صلاحیت جهانی حادث می‌شود، جلوگیری می‌نماید؛ چه اینکه حقوق بین‌الملل در این مورد، اولی‌ت برای هیچ‌یک از صلاحیت‌ها قائل نیست (بیگزاده، ۱۴۰۳: ۲۵۸). همچنین این دیدگاه با صلاحیت تکمیلی دیوان بین‌المللی کیفری نیز در تعارض نیست؛ زیرا بر اساس اصل صلاحیت تکمیلی، دیوان زمانی اعمال صلاحیت خواهد کرد که دولت‌ها ناتوان از اعمال صلاحیت بوده یا تمایلی به انجام چنین امری نداشته باشند. همان‌طور که مواد ۱۲ و ۱۷ اساسنامه رم مقرر داشته است، اگر دعوا در جریان تحقیق یا تعقیب توسط دولت صلاحیت‌دار باشد، دیوان حق پذیرش دعوا را ندارد، مگر اینکه دولت به صورت صادقانه‌ای ناتوان یا بی‌میل نسبت به انجام تحقیقات یا تعقیب باشد. در واقع دیوان دارای این اختیار است که به احراز معیارهای تعیین‌شده در عملکرد دادگاه‌های ملی بپردازد (Jianping & Zhixiang, 2005: 611). به چنین حقی به اصطلاح، صلاحیت دادگاه بین‌المللی نسبت به اتباع دولت‌های غیرعضو اطلاق می‌شود (Madeline, 2002: 593). به بیان دقیق‌تر، دیوان یک نهاد بین‌المللی مستقل و مجزاست و مرجع نهایی است که تعیین می‌کند آیا دولت سرزمینی یا دولت خارجی (در راستای اعمال اصل

۲۱. «محمد شریف بسینونی» نیز بر دیدگاه مضیق مطرح در نظریه مخالفین اصل صلاحیت جهانی، صحه گذارده است.

صلاحیت جهانی) با حسن نیت و صادقانه دعوا را مورد رسیدگی قرار داده است یا خیر. اگر دیوان تشخیص دهد که اعمال صلاحیت دادگاه ملی، صادقانه و با حسن نیت صورت نگرفته است، حتی در صورت اعتراض و مخالفت آن دولت، دیوان اعمال صلاحیت خواهد کرد؛ بنابراین در صورت اختلاف صلاحیت بین دیوان و دولت صلاحیت‌دار سرزمینی (و دولت ثالث در همان مسئله خاص)، دیوان نسبت به آن دادگاه‌ها، حق تقدم در رسیدگی داشته و ادعاهای دولت‌ها را کنار گذاشته و خود مبادرت به اعمال صلاحیت و رسیدگی خواهد کرد (Madeline, 2002: 594). بنابراین اصل صلاحیت جهانی، مکمل تحقق عدالت کیفری بین‌المللی بوده و صلاحیت دادگاه بین‌المللی کیفری را تکمیل می‌کند (زرنشان و دیگران، ۱۴۰۲: ۱۶۵۴).^{۲۲} در وهله دوم، بر فرض پذیرش صلاحیت محاکم ملی برای رسیدگی به سه جرم حقوق بشری مذکور (اعم از دولت سرزمینی یا دولت خارجی در راستای اعمال اصل صلاحیت جهانی)، در راستای آنچه در مقدمه اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری در خصوص صلاحیت تکمیلی دیوان و اولویت محاکم ملی آمده است، این رسیدگی باید در چهارچوب الزامات و مختصات صلاحیت جهانی مطلق باشد.

باری، ماده ۱۸ طرح پیشنهادی بیان می‌دارد، «جرائم موضوع این قانون از حیث صلاحیت، مشمول ماده ۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ می‌باشند، به جز جرم تجاوز که محاکم ایران در صورتی به آن رسیدگی خواهند کرد که جرم مذکور علیه دولت ایران واقع شده باشد».

ماده ۱۹ طرح پیشنهادی اشعار می‌دارد، «محاکم جمهوری اسلامی ایران می‌توانند بر اساس صلاحیت مندرج در ماده ۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ متهم یا متهمین به ارتکاب هر یک از جرائم این قانون را حتی اگر در ایران یافت نشوند، محاکمه غیابی نمایند».^{۲۳} در ادامه به تحلیل این دو ماده، در تطبیق با الزامات صلاحیت قضایی جهانی و ماده ۹ قانون مجازات اسلامی و دریافته‌های برآمده از تجربه بلژیک پرداخته می‌شود.

۲۲. اصلاح، ارتقا و هماهنگی نظام‌های کیفری ملی از اهداف ضمنی اساسنامه دیوان است.

۲۳. به تبصره‌های ۱ و ۲ ماده ۱۸ طرح پیشنهادی، بیشتر به دلیل عدم ارتباط با موضوع اصلی این مقاله، پرداخته نمی‌شود. فقط اینکه تبصره ۲ ماده ۱۸ در خصوص قلمرو اجرای مقررات کیفری در زمان است و اشعار می‌دارد: «محاکم ایران به جرائم ارتكابی قبل از تصویب مفاد این قانون در صورتی که اعمال مجرمانه مزبور بر اساس معاهدات بین‌المللی که دولت ایران عضو آنها بوده، جرم بین‌المللی شناخته می‌شود، صالح به رسیدگی خواهند بود». بدیهی است که مفاد این تبصره، برخلاف منطوق ماده ۱۰ قانون مجازات اسلامی و در تعارض کامل با اصل حاکمیت قانون و ناقض اصل قانونی بودن جرم و مجازات است. به خصوص اینکه فقط صلاحیت دادگاه‌های بین‌المللی کیفری «موردی» است که متوجه جنایاتی بوده که «قبل» از تشکیل آنها ارتکاب یافته‌اند و مقررات شکلی و ماهوی اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری نیز دلالت بر اعمال مقررات آن در مورد جنایاتی دارد که «پس از» لازم‌الاجرا شدن اساسنامه واقع می‌شوند.

۴-۱- در سنجه الزامات ماده ۹ قانون مجازات اسلامی

نخستین نکته اینکه بخش اول ماده ۱۸ طرح پیشنهادی، مُشعر بر اینکه «جرائم موضوع این قانون از حیث صلاحیت، مشمول ماده ۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ می‌باشند»، ناظر بر صلاحیت قضایی جهانی است، اما بخش دوم این ماده با این بیان که «به جز جرم تجاوز که محاکم ایران در صورتی به آن رسیدگی خواهند کرد که جرم مذکور علیه دولت ایران واقع شده باشد»، ناظر به صلاحیت قضایی سرزمینی است و از صلاحیت قضایی جهانی، خروج موضوعی دارد. به این دلیل که:

نخست، جرم تجاوز در ایران واقع شده است، پس مطابق ماده ۳ قانون مجازات اسلامی، قوانین جزایی ایران درباره کلیه اشخاصی که در قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی مرتکب جرم شوند، اعمال می‌شود^{۲۴} و دادگاه‌ها مطابق صلاحیت قضایی سرزمینی و نه صلاحیت جهانی، به آن رسیدگی می‌کنند. لذا ارجاع به ماده ۹ قانون مجازات اسلامی در خصوص جنایت تجاوز دارای اشکال است. دوم، صلاحیت جهانی از اصول تکمیلی صلاحیت سرزمینی است و هنگامی یک کشور از صلاحیت جهانی استفاده می‌کند که مطابق دیگر اصول صلاحیتی، صلاحیت رسیدگی نداشته باشد؛ بنابراین صلاحیت جهانی در جایی قابل اعمال است که سایر اصول صلاحیت قابل اعمال نباشند. به همین دلیل گفته شده است که «بهتر است کشور محل دستگیری، مجرم را به کشوری که از صلاحیت عالی‌تری مثل صلاحیت سرزمینی یا واقعی یا شخصی یا مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه برخوردار است، تحویل دهد و در صورت عدم تحویل، می‌تواند به استناد اصل صلاحیت جهانی به رسیدگی بپردازد» (پوربافرانی، ۱۴۰۴: ۱۸۵). سوم، وقوع جرم در خارج از قلمرو حاکمیت کشور، اولین شرط اعمال صلاحیت قضایی جهانی است که با وجود این شرط، اعمال صلاحیت در مورد جنایت تجاوز منتفی است؛ و چهارم، شرط اعمال صلاحیت دادگاه‌های داخلی در مورد جنایت تجاوز، احراز تجاوز است که ماده ۳۹ منشور ملل متحد و تفاهم چهارم و پنجم در پیوست سوم قطعنامه کنفرانس بازنگری کامپالا مصوب ۲۰۱۰ میلادی، احراز را در صلاحیت شورای امنیت قرار داده‌اند. این دو تفاهم، خواستار جلوگیری از ایجاد مشروعیت برای صلاحیت دادگاه‌های داخلی کشورها در رسیدگی به جنایت تجاوز است.^{۲۵} به همین دلیل پیشنهاد شده است که با توجه به چالش‌هایی که بر سر راه اعمال صلاحیت دادگاه‌های داخلی در رسیدگی به جنایت تجاوز وجود دارد، دادگاه‌های داخلی از این صلاحیت استفاده نکنند (آقایی جنت‌مکان، ۱۳۹۰: ۱۸۸). پس به باور نگارنده، بایستی فراز

۲۴. با در نظر داشتن این واقعیت که جنایت تجاوز، از جرائم رهبران است (Grzebyk, 2013: 230).

۲۵. در این مورد نظر مخالف وجود دارد. نک: (مظاهری کوهانستانی و حیدریان دولت‌آبادی، ۱۳۹۸)

دوم ماده ۱۸ طرح پیشنهادی حذف گردد.

دومین نکته اینکه در طرح پیشنهادی، صلاحیت قضایی دادگاه‌های ایران در رسیدگی به جرایم بین‌المللی، قطع‌نظر از محل وقوع این جرایم، مورد شناسایی قرار گرفته است، به‌گونه‌ای که در هر مکان این جرایم ارتکاب یابد، محاکم ایران قادر به محاکمه مرتکب خواهند بود. از منطوق ماده ۹ قانون مجازات اسلامی نیز چنین برداشت می‌شود که حکم این ماده، شامل آن دسته از جرایمی است که بیرون از کشور به وقوع پیوسته، خواه در قلمرو حاکمیت دولت دیگر و خواه در جایی که هیچ حاکمیتی مستقر نیست؛ زیرا منطقی نیست که قانونگذار صلاحیت رسیدگی به جرمی را که در ایران ارتکاب یافته است، به دستگیری مرتکب مقید کرده باشد، چون صلاحیت سرزمینی، تکلیف این قبیل جرایم را به‌وضوح تعیین کرده است.

سومین نکته اینکه در طرح پیشنهادی، شخصیت مرتکب و مجنی‌علیه، موضوع اعمال صلاحیت قضایی نیست و ارتکاب این جرایم، توسط مرتکب با هر تابعیتی و علیه هرکس، از سوی محاکم ایران قابلیت رسیدگی خواهد داشت.

در بحث از نسبت ماده ۹ قانون مجازات اسلامی با دیگر مواد قانون مجازات اسلامی در باب صلاحیت مبتنی بر تابعیت مرتکب و تابعیت مجنی‌علیه، اصولاً باید فرض تابعیت ایرانی مرتکب را منتفی دانست. هرچند این فرض که یک تبعه ایرانی در قلمرو دولت دیگری مرتکب جرمی شده و در ایران دستگیر شده باشد، با حکم ماده ۹ تطبیق می‌کند، ولی چون قانونگذار، حکم جرم ایرانیان در بیرون از کشور را در مواد پیش از ماده ۹ تعیین کرده است، به نظر نمی‌رسد که حکم ماده ۹ را بار دیگر بر پایه صلاحیت شخصی نهاده باشد. لذا ضروری است در طرح پیشنهادی به این ابهام پاسخ داده شود. همچنین به فراخور بحث، وقتی سخن از تابعیت مرتکب به میان می‌آید، ابهام درباره جرایم بیگانگان که بیرون از کشور در خدمت دولت ایران هستند^{۲۶} یا علیه منافع اساسی دولت ایران اقدام می‌کنند،^{۲۷} پدیدار می‌شود. توضیح اینکه با دقت نظر در ماده ۵ قانون مجازات اسلامی که صلاحیت قوانین کیفری ایران را نسبت به جرایم معینی که ایرانیان و بیگانگان در بیرون از کشور مرتکب می‌شوند، اعلام کرده است و ماده ۶ همین قانون که جرایم بیگانگان در خدمت دولت ایران را در بیرون از کشور، مشمول قوانین کیفری ایران دانسته است، طرح این پرسش ضروری است که آیا قانونگذار در ماده ۹ نیز به جرایم بیگانگان نظر داشته است؟ به نظر می‌رسد مُراد قانونگذار نباید همه جرایم بیگانگان باشد.

اتباع بیگانه بیرون از قلمرو حاکمیت یک دولت، هرگاه مرتکب جرمی شوند، هنگامی سزاوار

۲۶. موضوع ماده ۶ قانون مجازات اسلامی.

۲۷. موضوع ماده ۵ قانون مجازات اسلامی.

تعقیب و مجازات‌اند که علیه منافع یا نظم عمومی دولت مذکور اقدام کرده باشند. دولتی که از این اقدام ضرری ندیده باشد، در جبران ضرری که از ارتکاب جرم به دولت دیگر وارد شده از نظر منطقی نفعی برای خود عاید نمی‌بیند. از این رو بعید نیست که قصد قانونگذار در وضع ماده ۹ قانون مجازات اسلامی، بر آن بوده که صلاحیت قوانین کیفری ایران را نسبت به بعضی دیگر از جرایم بیگانگان بیرون از کشور توسعه دهد و این جرایم باید به‌زعم قانونگذار در شمار جرایمی باشد که به‌موجب قانون خاص یا عهد و مقررات بین‌المللی، مرتکب در هر کشوری یافت شود، محاکمه می‌شود (اردبیلی، ۱۳۸۹: ۶۱).

اکنون که مجلس شورای اسلامی در مقام تثبیت صلاحیت جهانی برای محاکم داخلی برآمده است، ضروری است که راه‌حل تعارض در آنچه شرح داده شد را بیان نماید، چه اینکه قواعد خاصی همانند قواعد حل تعارض در قلمرو حقوق بین‌الملل خصوصی، در حل تعارض بین این قبیل صلاحیت‌های کیفری حاکم نیست (بیگ‌زاده، ۱۴۰۳: ۲۵۸-۲۵۹).^{۲۸}

۴-۲- در سنجه الزامات صلاحیت جهانی

نکته اول اینکه کنوانسیون‌های بین‌المللی، صلاحیت جهانی را با توجه به حضور مرتکب در سرزمین کشور مدعی صلاحیت پیش‌بینی کرده‌اند و اغلب کشورها نیز اجرای صلاحیت جهانی را مشروط به حضور مرتکب دانسته‌اند. البته بلژیک کشوری بوده که اجرای صلاحیت جهانی را به حضور شخص تحت تعقیب در سرزمین مشروط نکرده بود (Bailleux, 2005: 107).

ماده ۱۹ طرح پیشنهادی اشعار می‌دارد که «محاکم جمهوری اسلامی ایران می‌توانند بر اساس صلاحیت مندرج در ماده ۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، متهم یا متهمین به ارتکاب هر یک از جرایم این قانون را حتی اگر در ایران یافت نشوند، محاکمه غیابی نمایند». ملاحظه می‌گردد که ماده ۱۹ طرح پیشنهادی با اشاره به ماده ۹ قانون مجازات اسلامی که اعمال صلاحیت قضایی جهانی را مشروط به یافت شدن مرتکب در ایران می‌داند، بر امکان محاکمه غیابی متهم به ارتکاب جرایم بین‌المللی تصریح می‌کند. پس آیا طرح پیشنهادی، محاکمه غیابی مرتکب را پذیرفته است؟ دلیل ارجاع ماده ۱۹ طرح پیشنهادی به ماده ۹ قانون مجازات اسلامی چیست؟ آیا بین این دو ماده تعارض وجود دارد؟

در پاسخ، چنانچه قائل به این برداشت باشیم که دلیل ارجاع ماده ۱۹ طرح پیشنهادی به ماده ۹ قانون مجازات اسلامی، این است که تدوین‌کنندگان طرح معتقدند که ماده ۹ قانون مجازات

۲۸. حقوق بین‌الملل در این مورد اولویتی برای هیچ یک از صلاحیت‌ها قائل نیست. همچنین حقوق معاهداتی، «محاکمه‌کن یا مستردنما» را به‌عنوان یک اصل بنیادین در قلمرو معاضدت قضایی مطرح می‌کند.

اسلامی در مقام برقراری صلاحیت جهانی برای محاکم داخلی است، تعارضی بین این دو ماده وجود ندارد و می‌توان چنین برداشت نمود که حضور مرتکب جرایم بین‌المللی در ایران و یا یافت شدن وی، به‌منظور محاکمه او لازم دانسته نشده است و از این حیث، تعارضی بین مواد ۱۸ و ۱۹ طرح پیشنهادی نیز وجود ندارد و در نتیجه مطابق ماده ۱۸ طرح پیشنهادی، فقط لزوم یافت شدن مرتکب در ایران به‌منظور به جریان افتادن تعقیب کیفری علیه وی وجود دارد و دادسرا زمانی می‌تواند تعقیب و تحقیق را آغاز نماید که مطابق ماده ۹ قانون مجازات اسلامی، مرتکب در ایران یافت شود.^{۲۹} طرح پیشنهادی، یافت شدن مرتکب را برای آغاز تعقیب و تحقیق جرایم بین‌المللی لازم می‌داند، اما محاکمه می‌تواند غیابی باشد. توجه به عبارات به‌کاررفته در متن ماده ۱۹ از جمله «محاکم» و «محاکمه»، نشان‌دهنده همین برداشت است. پس دادگاه بر مبنای ماده ۴۰۶ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی که اشعار می‌دارد «در تمام جرایم [...] هرگاه متهم یا وکیل او در هیچ‌یک از جلسات دادگاه حاضر نشود یا لایحه دفاعیه نفرستاده باشد، دادگاه پس از رسیدگی، رأی غیابی صادر می‌کند»، اقدام می‌کند. واضح است که تأکید و ارجاع به ماده ۹ قانون مجازات اسلامی در متن ماده ۱۹ ضرورتی ندارد و نیازمند اصلاح است.^{۳۰}

پس طرح پیشنهادی با عدول از شرط یافت شدن مرتکب، صلاحیت قضایی جهانی را به نحو مطلق پذیرفته است. اما نقدی که به ماده ۱۹ و امکان محاکمه غیابی مرتکب وارد است اینکه، آن‌گونه که در بخش دوم توضیح داده شد، دادگاه‌های ایران، صلاحیت خود را از عهدنامه‌ها وام می‌گیرند و مطابق تمامی این عهدنامه‌ها، صلاحیت قضایی جهانی دارای مختصاتی است که باید رعایت شوند؛ از جمله شرط دستگیری یا یافت شدن مرتکب (پوربافرانی، ۱۴۰۴: ۱۸۵).^{۳۱} بنابراین هر کشوری که مجرم در آن دستگیر شود، صلاحیت رسیدگی پیدا کرده و یا خود باید رسیدگی کند یا او را مسترد کند (بیگزاده، ۱۴۰۳: ۲۵۷). در واقع اعمال اصل «یا استرداد، یا محاکمه»،^{۳۲} که به‌عنوان دو گزینه فراروی دولت واجد صلاحیت قضایی جهانی مطرح می‌شود، مستلزم حضور مرتکب در کشور مدعی صلاحیت است و بدیهی است که داشتن این حق انتخاب، فرع بر این است

۲۹. ولو دستگیر نشده باشد. طرح پیشنهادی، مُراد از «یافت شدن مرتکب» را مشخص نکرده است. همچنین تکلیف موردی که مظنون، تنها از قلمرو ایران «عبور» می‌کند و یا «حضور» دارد، یافت نشده است!

۳۰. در این خصوص نمی‌شود گفت که قانون خاص لاحق (طرح پیشنهادی)، قانون عام سابق (قانون مجازات اسلامی) را تخصیص می‌زند؛ زیرا نخست، صرف پذیرش عهدنامه‌ها توسط ایران و ملحق شدن به آن برای ایجاد صلاحیت در رسیدگی به جرایم بین‌المللی کافی نیست و باید اقداماتی در راستای این الحاق به عمل آورد. دوم، مواد ۱۸ و ۱۹ طرح پیشنهادی در مقام بیان بوده و به ماده ۹ قانون مجازات اسلامی استناد و ارجاع داده‌اند و لذا گریزی از برداشت به‌عمل آمده از سوی نگارنده به شرح مذکور نیست.

۳۱. تا آنجا که گفته شده، صلاحیت جهانی صلاحیتی مبتنی بر دستگیری است؛

که دولت مدعی صلاحیت، متهم را در اختیار داشته باشد. همچنین هدف از اعطای صلاحیت قضایی جهانی به یک دولت، جلوگیری از بی‌کیفرمانی مجرمی است که برای فرار از محاکمه به آنجا گریخته است، «نه تبدیل آن دولت به دادسرای بین‌المللی جرایم» (خالقی، ۱۳۸۲: ۲۹-۳۰).

پذیرش شرط محاکمه غیابی در ماده ۱۹ طرح پیشنهادی، از آنجا عجیب‌تر می‌نماید که ماده ۱۸ طرح، تعقیب و تحقیق را منوط به یافت شدن مرتکب در ایران می‌داند! اِعمال صلاحیت جهانی مطلق، در فرض عدم اشتراطِ دستگیری یا حضور مرتکب در کشور خارجی (فرضی که دولت، هیچ ارتباطی با مرتکب ندارد)، ممکن است با اصول حقوق کیفری نیز در تضاد باشد. به‌عنوان مثال ممکن است قانون کشوری که مظنون در آن مرتکب جرم شده یا قانون کشور متبوع مرتکب یا قانون کشوری که مرتکب در آن دستگیر شده است، «مساعدتر» از قانونی باشد که دولت خارجی که هیچ ارتباطی با مرتکب ندارد، نسبت به آن جرم تعریف نموده است؛ یا اینکه برای نمونه مجازات مربوط به جرم ادعایی در کشوری که صلاحیت جهانی محض را اِعمال می‌کند، شدیدتر از کشورهای دارای صلاحیت شخصی یا مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه و یا واقعی باشد. لذا صلاحیت جهانی مشروط از منظر اصل قانونی بودن، مشکل کمتری دارد، چراکه حضور شخص در قلمرو می‌تواند به‌عنوان تبعیتِ داوطلبانه او از قوانین داخلی مربوطه تفسیر شود (Coralli, 2024). به همین دلیل گفته شده است که صلاحیت جهانی مشروط را می‌توان بهترین شکل اِعمال این صلاحیت دانست (Cassese, 2002: 590)، تا آنجا که در قضیه قرار بازداشت ۱۱ آوریل ۲۰۰۰ (که در بخش سوم شرح داده شد)، گفته شده است که مسئله اصلی در اِعمال صلاحیت جهانی، پیش شرط بودن یا نبودن حضور مظنون در پیشگاه محاکم به‌منظور اِعمال صلاحیت جهانی است (اورنتلیچر، ۱۴۰۱: ۱۷۶). در مجموع صلاحیت قضایی جهانی در طرح پیشنهادی، به‌طور شفاف تبیین نشده و حدود و ثغور و مختصات آن تعریف نگردیده است.

نکته دوم اینکه برخی نویسندگان و بسیاری از قوانین ملی، وجود ارتباط میان پرونده و دولت مدعی صلاحیت را پیش شرط اِعمال صلاحیت جهانی قلمداد کرده‌اند (اورنتلیچر، ۱۴۰۱). اصل صلاحیت جهانی، دولت‌ها را به ایجاد صلاحیت اولیه^{۳۳} ملزم می‌کند. مطابق این صلاحیت، دولت‌هایی که بیشترین ارتباط را با جرم ارتكابی دارند، مکلف به اِعمال صلاحیت در مورد جرم مورد بحث هستند و سپس مطابق صلاحیت ثانویه^{۳۴}، صلاحیت برای کشوری است که متهم در آن حضور دارد و متهم را به دولت‌های دارای صلاحیت اولیه مسترد نمی‌کند. لذا این واقعیت که صلاحیت، فقط در فقدان درخواست استرداد اِعمال می‌شود، نشان می‌دهد که استرداد، روش

33. Primary Jurisdiction

34. Secondary Jurisdiction

معمول خواهد بود و صلاحیت تنها زمانی مطرح خواهد شد که استرداد ممکن نباشد.^{۳۵} در واقع استفاده از صلاحیت جهانی، لزوماً به این معنی نیست که آن را عاری از هرگونه ارتباط با دولت مجری بدانیم (Bassiouni, 2001: 104).

نگارنده با کاربست صلاحیت قضایی جهانی در شرایطی فراتر از محدوده‌های مورد اجماع دولت‌ها مخالف است. لذا پیشنهاد می‌شود قید «در صورت لطمه به منافع اساسی کشور»، به ماده ۱۸ طرح پیشنهادی اضافه شود. این پیشنهاد، صلاحیت قضایی جهانی مدنظر تدوین‌کنندگان طرح را از «مطلق» خارج و «مشروط» می‌سازد. از طرفی این قید، موضوع دیگر صلاحیت‌های اجرای قوانین کیفری در مکان یعنی صلاحیت‌های شخصی، مبتنی بر تابعیت مرتکب و مجنی علیه و واقعی نیست و از این حیث دارای نوآوری است. البته ضروری است که «منافع اساسی کشور»، تعریف و تحدید شوند.

نکته سوم اینکه یادداشت‌های ارسالی از سوی ۵۷ کشور جهان به دبیر کل سازمان ملل متحد در ارتباط با بررسی مجمع عمومی در موضوع قلمرو و کاربرد اصل صلاحیت جهانی^{۳۶}، نشان می‌دهد که نیمی از کشورهای مذکور، اعمال صلاحیت جهانی را منوط به شروطی از قبیل اخذ مجوز از یک مقام رسمی دولتی مانند دادستان کل، وزیر دادگستری یا وزیر امور خارجه کرده‌اند؛ امری که در طرح پیشنهادی به چشم نمی‌خورد؛ زیرا می‌دانیم اجرای برخی از قواعد حقوق بین‌الملل لزوماً ارتباطی به جذب یا نحوه جذبشان در نظام‌های حقوقی داخلی ندارند و مرجع اعمال و تصمیم‌گیری در مورد آنها، نهادهای اجرایی و سیاسی یک کشور هستند (Klabbers, 2020: 324). گفتنی است که ماده ۱۴ لایحه قانون مجازات و نحوه رسیدگی به جرایم بین‌المللی^{۳۷}، از «هیئت سیاست‌گذاری مبارزه با جرایم بین‌المللی» صحبت کرده بود که همین وظیفه اشاره‌شده در بالا را بر عهده داشت.

۴-۳- در سنجه تجربه بلژیک

اولین نکته به تجربه بلژیک در پیش‌بینی متناسب بودن تعقیب^{۳۸} مربوط می‌شود. حسب مجازات‌های

۳۵. برای مثال ماده (۲)۴ کنوانسیون مقابله با تصرف غیرقانونی هواپیما، ۱۹۷۰ لاهه؛ ماده (۲)۵ کنوانسیون مقابله با اعمال غیرقانونی علیه امنیت هواپیمایی کشوری، ۱۹۷۱ مونترال؛ و ماده (۲)۳ کنوانسیون جلوگیری و مجازات جرایم علیه اشخاص مورد حمایت بین‌المللی از جمله مأموران دیپلماتیک، ۱۹۷۳ نیویورک.

۳۶. که در دستور کار کمیته ششم در سال ۲۰۱۰ میلادی قرار داشت.

۳۷. که در سال ۱۳۹۰ خورشیدی در ۱۵۱ ماده در قوه قضاییه تنظیم و پس از تصویب هیئت‌وزیران در سال ۱۳۹۲ خورشیدی به مجلس ارسال شد و تاکنون مسکوت مانده است.

۳۸. متناسب بودن تعقیب به این معناست که دادستان در صورتی که معتقد باشد تعقیب به نفع عدالت نیست، می‌تواند تعقیب کیفری را متوقف سازد. نک: (جمشیدی و نوریان، ۱۳۹۲: ۱۴۳).

پیش‌بینی شده برای مرتکبان جرایم بین‌المللی در طرح پیشنهادی، دادستان در ایران فقط اختیار اعمال قاعده متناسب بودن تعقیب را در «شروع» به ارتکاب محدودی از جرایم بین‌المللی دارد، در حالی که دادستان بلژیکی در طیف زیادی از این جرایم^{۳۹} می‌توانست از به جریان انداختن تعقیب کیفری علیه متهم خودداری نماید.^{۴۰}

عدم مداخله دادستان در جلوگیری از تقدیم برخی شکایات‌ها، ضرورت انجام تحقیقات مقدماتی توسط بازپرس^{۴۱} را به دنبال دارد. به دیگر بیان وقتی که شکایت تقدیمی، آشکارا بی‌پایه و اساس باشد، یا وقتی که عمل انتسابی به متهم منطبق با جرایم پیش‌بینی شده در طرح مورد بحث نباشد،^{۴۲} و یا وقتی که از اوضاع و احوال معلوم قضیه چنین استنباط شود که برای اجرای بهتر عدالت و رعایت تعهدات بین‌المللی، رسیدگی به شکایات باید به مراجع بین‌المللی کیفری یا مراجع قضایی محل ارتکاب یا دولت متبوع مرتکب یا دولتی که ممکن است مرتکب در آنجا حضور داشته باشد و یافت گردد،^{۴۳} سپرده شود، بهتر است چنین اختیاری برای دادستان در نظر گرفته شود.^{۴۴} در این مورد، تمایل تدوین‌کنندگان طرح برای جهان‌شمولی فزاینده^{۴۵} به معنای صرفاً اعمال صلاحیت جهانی یا به‌طور مشخص، زمانی که ارتباط معناداری میان جرم و دولت رسیدگی‌کننده وجود ندارد، مشهود است.

دومین نکته به تجربه بلژیک در امکان منع رسیدگی مراجع قضایی مربوط است. به‌موجب قانون ۲۳ آوریل ۲۰۰۳ میلادی، هرگاه جرم در خارج از بلژیک واقع شده بود یا مجنی علیه تبعه بلژیک نبود و مرتکب از اتباع دولتی بود که قوانین آن دولت، موارد نقض شدید حقوق بشردوستانه به شرح مقرر در قانون بلژیک را جرم شناخته و حق طرفین را به برگزاری یک دادرسی منصفانه

39. Articles 16, 2° et 18, 4° de la loi du 5 août 2003 qui, respectivement, introduisaient l'article 10, l'bis et modifiaient l'article 12 bis du titre préliminaire du Code de procédure pénale.

۴۰. بعدها امتناع دادستان فدرال از آغاز برخی دادرسی‌ها، مورد شکایت دو سازمان غیردولتی قرار گرفت (Baillieux, 2005: 134).

۴۱. ماده ۸۹ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ خورشیدی با اصلاحات و الحاقات بعدی.

۴۲. توصیف نادرست.

۴۳. مشروط به اینکه مرجع مزبور، مستقل، بی‌طرف و قادر به انجام دادرسی مطابق با اصول حاکم بر دادرسی کیفری باشد.

۴۴. البته دادستان بلژیکی به دنبال اصلاحات ۲۰۰۳ میلادی، می‌توانست از ارجاع پرونده‌ای که می‌تواند نزد یک دادگاه بین‌المللی یا دادگاه سرزمینی طرح شود، به قاضی تحقیق خودداری نماید، با این قید که باید منافعی عدالت‌محور و تعهدات بین‌المللی بلژیک را مدنظر داشته باشد؛

Article 7 of the Law amending the law of June 16, 1993, concerning the prohibition of grave breaches of international humanitarian law.

45. Universality Plus.

تضمین می‌نمود، وزیر دادگستری می‌توانست با تصویب هیئت دولت، اتهامات مورد نظر را به اطلاع دولت متبوع متهم برساند و پس از اطلاع، دیوان عالی بلژیک به تقاضای دادستان، منع رسیدگی مراجع قضایی بلژیک از رسیدگی به اتهامات را اعلام می‌نمود (خالقی، ۱۳۸۳: ۲۵). این مقرر به مؤلفه‌های صلاحیت قضایی جهانی همخوانی دارد و شایسته است در طرح پیشنهادی درج گردد. آخرین نکته در این بخش اینکه مطابق قوانین برخی کشورها،^{۴۶} صلاحیت جهانی تنها وقتی می‌تواند اعمال شود که دولت صالح، غیر مایل یا غیر قادر در تعقیب و محاکمه باشد. این کشورها دادگاه‌های سرزمینی و دیوان بین‌المللی کیفری را مقدم در رسیدگی به پرونده می‌دانند و بر این باورند که دادگاه‌هایشان در صورتی می‌توانند صلاحیت خود را اعمال نمایند که شکی بتواند مدرک معقولی حاکی از عدم پیگیری و فعالیت مقامات دولت سرزمینی و یا عدم توانایی و یا تمایل دادگاه‌های سرزمینی در تعقیب مؤثر جرایم ادعایی ارائه نماید (Ascensio et al., 2012: 1017)، امری که ضرورت دارد در طرح پیشنهادی پیش‌بینی شود.

از مجموع مباحث بخش چهارم این نتیجه حاصل می‌شود که طرح پیشنهادی، نقطه ارتباط و تماس قابل قبولی از لحاظ بین‌المللی برای اعمال صلاحیت در نظر نگرفته است و موجب می‌شود نظام عدالت کیفری داخلی مملو از پرونده‌هایی شود که تنها ارتباط این پرونده‌ها با دولت جمهوری اسلامی، حضور مدعی پرونده در ایران است، چه اینکه حضور قربانی، اساس مناسبی برای اعمال صلاحیت دادگاه ایرانی نیست (اورنتلیچر، ۱۴۰۱: ۱۷۹).^{۴۷}

نتیجه‌گیری

دولت‌ها برای حفظ هم‌گرایی بین حاکمیت خود و مبارزه با بی‌کیفرمانی مجرمان بین‌المللی، به صلاحیت جهانی و برای اجتناب از واگرایی بین حاکمیت دولت‌های دیگر و مبارزه با بی‌کیفرمانی مجرمان بین‌المللی، به صلاحیت جهانی مشروط روی می‌آورند. در ایران، صلاحیت جهانی به موجب ماده ۹ قانون مجازات اسلامی پیش‌بینی شده است که محدود به شروطی است (صلاحیت جهانی مشروط). پس از جنگ دوازده‌روزه، نمایندگان مجلس شورای اسلامی اقدام به تقدیم طرحی با دو فوریت تحت عنوان «صلاحیت رسیدگی محاکم جمهوری اسلامی ایران در خصوص جرایم بین‌المللی» به هیئت‌رئیس مجلس نمودند و طی این طرح به ایجاد صلاحیت مستقل برای محاکم ایران در رسیدگی به جرایم نسل‌زدایی، جنایت علیه بشریت، جنایت جنگی

۴۶. آلمان و اسپانیا.

۴۷. ارتباط معنادار یا نقطه تماس بین پرونده و دادگاه داخلی، ضابطه‌ای است که توسط دیوان عالی فدرال آلمان در ۱۹۹۸ میلادی، در خصوص شکایت دو تبعه یوگسلاوی به اتهام نسل‌زدایی و جنایت جنگی علیه اتباع غیر آلمانی اتخاذ شد و به دلیل فقدان ارتباط معنادار بین پرونده و دادگاه، دادگاه آلمانی وارد رسیدگی نشد.

و تجاوز پرداختند (صلاحیت جهانی مطلق).

موانع پیش رو در اعمال این معیار جهانی، در ابعاد مختلف حقوقی، فنی و سیاسی قابل بحث است (میرمحمدی، ۱۳۹۲). برای مثال می‌توان پیش‌بینی نمود گروهی از قضات قائل بر این امر باشند که اعمال صلاحیت کیفری توسط دادگاه‌های ملی نسبت به جرایم بین‌المللی، منوط به حضور متهم در قلمرو ایران است و رسیدگی غیابی در این موارد امکان ندارد و در قالب سیاست جنایی قضایی، عدم تمایل خود را در اعمال و اجرای تفسیر مدنظر واضعین طرح نشان دهند.

برآیند پژوهش حاضر که شایسته بحث بسیار مفصل‌تری است، در سه نکته بیان می‌شود؛ (الف) در طرح پیشنهادی با پذیرش صلاحیت جهانی مطلق، مختصات و الزامات صلاحیت قضایی جهانی که در حقوق بین‌الملل و ماده ۹ قانون مجازات اسلامی درج گردیده، رعایت نشده است که اثر این منطقی دوگانه، در عمل و نزد دادسراها و محاکم به تدریج رخ می‌نماید. (ب) امکان رسیدگی به جنایت تجاوز به سیاق ذکرشده در طرح پیشنهادی وجود ندارد. (ج) امکان اعمال صلاحیت دادگاه‌های ایران در بسیاری از مصادیق جرم‌انگاری‌شده در طرح پیشنهادی تحت عنوان جنایت علیه بشریت، به دلایل شرح داده‌شده در بخش دوم وجود ندارد. شکاف بین انتظارات حقوقی تدوین‌کنندگان طرح و واقعیت‌های حقوقی واضح است، زیرا ادعای حقوقی باید منعکس‌کننده واقعیت حقوقی باشد. لذا پیش از هر چیز به یک سیستم منسجم حقوق کیفری بین‌المللی نیاز است، چه اینکه مجمع عمومی سازمان ملل متحد تأکید نموده است «دولت‌ها بایستی در حقوق داخلی خود مفاد متناسبی را در مورد صلاحیت جهانی تمهید و اجرا نمایند تا بتوانند به تعهدات حقوقی بین‌المللی خود ترتیب اثر دهند.»^{۴۸} این نکات ما را به چهارمین برآیند می‌رساند که (د) اگرچه ظهور و رشد محاکم بین‌المللی، نقش محاکم داخلی را در توسعه و اجرای حقوق بین‌الملل کم‌رنگ نکرده است و این محاکم هنوز هم از ارکان مهم اجرای حقوق بین‌الملل محسوب می‌شوند، لکن عدم اشاره به همکاری با دیوان بین‌المللی کیفری یا سایر مراجع قضایی بین‌المللی در طرح پیشنهادی، خلأ جدی است.

سرانجام به باور این نوشتار که تلاش نمود راهبرد خود را بر پایه ایجاد ارتباط نزدیک با رویه عملی کشورها از جمله بلژیک، با دیدگاهی واقع‌گرایانه به‌پیش ببرد، با توجه به محدودیت‌های اصولی برای توسل به صلاحیت قضایی جهانی، باید در عین اعتقاد به آرمان‌ها، نسبت به اصول حرفه‌ای متدولوژیک علم حقوق وفادار ماند، چراکه تنها ایجاد دادگاه صلاحیت جهانی کافی نیست و حداقل نتایج آن مانند مجازات مجرم، حمایت از قربانی و اجرای دادرسی منصفانه نیز

48. General Assembly Resolution 60/147, Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparation for victims of gross violations of international human right law and serious violations of international humanitarian law, December 16, 2005, Article 5.

حائز اهمیت است (Langer & Eason, 2019: 788). لذا نگارنده با تأکید بر اثر بالقوه تخریبی صلاحیت جهانی افسارگسیخته و یادآوری اینکه صلاحیت جهانی در عمل به ندرت اعمال شده و می‌شود، به پذیرش صلاحیت قضایی جهانی مطلق به نحو مندرج در مواد ۱۸ و ۱۹ طرح پیشنهادی، نه و به پذیرش صلاحیت قضایی جهانی مشروط با رعایت شروط و تعاریف روشن و دقیق به شرح مندرج در این مقاله از جمله ضابطه حضور متهم، آری می‌گوید.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۸۹). ماده ۸ قانون مجازات اسلامی و اصل صلاحیت جهانی. تحقیقات حقوقی، ۱۳(۵۱).
- آقایبی جنت‌مکان، حسین. (۱۳۹۰). تعریف، عناصر و شرایط اعمال صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری نسبت به جنایت تجاوز (با نگاهی به موافقت‌نامه کامپالا). مجله حقوقی بین‌المللی، ۲۸(۴۴).
DOI: 10.22066/cilamag.2011.17166
- اورنتلیچر، دایان. (۱۴۰۱). صلاحیت جهانی: یک استراتژی واقع‌بینانه از دیدگاه یک فیلسوف. ترجمه زکیه تقی‌زاده و فاطمه هداوندی. در: حقوق بین‌الملل کیفری، نظریه و رویه، چاپ دوم، مجموعه مقالات بزرگداشت محمد شریف بسیونی. به اهتمام عبدالله عابدینی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- بیگزاده، ابراهیم. (۱۴۰۳). بایسته‌های حقوق بین‌الملل. ویرایش اول. تهران: نشر میزان.
- پوربافرانی، حسن. (۱۴۰۴). حقوق جزای بین‌الملل. تهران: انتشارات جنگل جاودانه.
- پوربافرانی، حسن. (۱۳۸۳). اصل صلاحیت جهانی در حقوق جزای بین‌الملل و ایران». در: علوم جنایی، مجموعه مقالات در تجلیل از دکتر محمد آشوری. قم: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- پوربافرانی، حسن. (۱۳۹۶). صلاحیت دادگاه‌های داخلی در رسیدگی به جنایت تجاوز ارضی. پژوهشنامه حقوق کیفری، ۸(۲).
- DOI: 10.22124/jol.2018.2622
- پوربافرانی، حسن. (۱۳۸۱). ماهیت و انواع صلاحیت در حقوق جزای بین‌المللی. مجله مجتمع آموزش عالی قم، ۴(۱۲).
- جاویدزاده، علی‌اوسط. (۱۳۷۶). صلاحیت دادگاه کیفری در حقوق جزای بین‌الملل. رساله کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه امام صادق.
- جعفری، فریدون و نسرین جمشیدی. (۱۳۹۵). ضرورت همکاری‌های قضایی بین‌المللی و عدول از قواعد صلاحیت. در: دانشنامه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، نکوداشت خانم دکتر سیلوپا تلنباخ. به اهتمام منصور رحمدل و تهمورث بشیریه. تهران: نشر گام حق.
- جمشیدی، علیرضا و علیرضا نوریان. (۱۳۹۲). متناسب بودن تعقیب دعوای کیفری؛ مفهوم، مبانی و جلوه‌ها در حقوق ایران و انگلستان. پژوهش حقوق کیفری، ۲(۳).
- حائری، مجید. (۱۳۲۹). حقوق جزای بین‌المللی. مجله کانون وکلا، ۱(۲۰-۲۲).
- حجتی، سید مهدی. (۱۳۹۵). مروری بر تحولات قلمرو قوانین کیفری در مکان در حقوق ایران با تأکید بر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲. در: دانشنامه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، نکوداشت خانم دکتر سیلوپا تلنباخ. به اهتمام منصور رحمدل و تهمورث بشیریه. تهران: نشر گام حق.

- خادمی، یاسمن. (۱۴۰۳). قضیه آدولف آیشمن. در: دانشنامه حقوق بشر، جلد دوم. به اهتمام حسین میرمحمدصادقی، امیرحسن نیازپور و عارف خلیلی پاچی. تهران: نشر میزان.
- خالقی، علی. (۱۳۸۱). مقدمه‌ای بر مطالعه اصول حاکم بر صلاحیت کیفری در حقوق جزای بین‌الملل». پژوهش‌های حقوقی، ۲۱(۲).
- خالقی، علی. (۱۳۸۲). محاکمه صدام و مسئله صلاحیت دادگاه از منظر حقوق داخلی و بین‌المللی. پژوهش‌های حقوقی، ۲(۴).
- خالقی، علی. (۱۳۸۳). بلژیک و پایان ده سال رؤیای صلاحیت جهانی در جرایم بین‌المللی. پژوهش‌های حقوقی، ۳(۶).
- خالقی، علی. «تحولات قانون جدید مجازات اسلامی در مورد قلمرو مکانی قوانین جزایی». پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱، ۱ (۱۳۹۲)، ۸-۳۸.
- خیبری، کابک و صفی‌ناز جدلی. (۱۳۸۹). صلاحیت جهانی و کارایی آن در مبارزه و پیگیری جرایم بین‌المللی. مجله راهبرد، ۱۸(۲).

DOI: 20.1001.1.10283102.1389.18.2.4.1

- رنجبریان، امیرحسین. (۱۳۸۱). قانون ۱۹۹۹ - ۱۹۹۳ بلژیک، رأی ۱۴ فوریه ۲۰۰۲ دیوان بین‌المللی دادگستری، صلاحیت کیفری جهانی در بوته آزمون. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۵۸.
- ربوب، دیدیه. (۱۴۰۳). حقوق کیفری بین‌المللی. چاپ دوم. ترجمه بهزاد رضوی فرد و محمد فرجی. تهران: نشر میزان.

- زرکلام، ستار. (۱۳۷۰). تعارض قوانین جزایی در مکان. رساله کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تهران.
- زرشنان، شهرام، سید حسین میرجعفری و سمانه رحمتی‌فر. (۱۴۰۲). صلاحیت جهانی دادگاه‌های ایران در حقوق بین‌المللی کیفری. مطالعات حقوق عمومی، ۳(۵۳).

DOI: 10.22059/jplsq.2022.332271.2915

- زرشنان، شهرام، سید حسین میرجعفری و سمانه رحمتی‌فر. (۱۴۰۴). صلاحیت جهانی، نهادی پوپولیستی یا لازمه زیست بین‌المللی. پژوهش‌های حقوقی، ۲۴(۶۱).

DOI: 10.48300/jlr.2022.342229.2053

- ضیایی بیگدلی، محمدرضا. (۱۴۰۳). حقوق بین‌الملل عمومی. چاپ سی و پنجم. تهران: انتشارات گنج دانش.

- عابدینی، عبدالله و سحر حسنی. «نقش محاکم ایران در اجرای حقوق بین‌الملل». پژوهش‌های حقوقی، ۲۱، ۵۱ (۱۴۰۱)، ۷-۳۸.

DOI: 10.48300/jlr.2021.310221.1808

- عالیه، سمیر. (۱۹۹۲). قانون العقوبات القسم العام. بیروت: موسسه الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع.
- مرادی نسب، سیما. (۱۴۰۳). «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در برابر حقوق بشر». در: دانشنامه حقوق بشر، جلد دوم. به اهتمام حسین میرمحمدصادقی، امیرحسن نیازپور و عارف خلیلی پاچی. تهران: نشر میزان.
- مرکز مطالعات حقوق بشر [برای] سازمان ملل متحد برنامه عمران ملل متحد. (۱۳۸۱). گزیده‌ای از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی حقوق بشر. تهران: انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

- مظاهری کوهانستانی، رسول و محمدجواد حیدریان دولت‌آبادی. (۱۳۹۸). محدودیت‌های دادگاه‌های ملی کشورها در اعمال صلاحیت جهانی رسیدگی به جنایت تجاوز. *تعالی حقوق*، ۵(۲).
DOI: 10.22034/thdad.2019.239571
- مهدوی ثابت، محمدعلی و حجت‌اله رضایی. (۱۴۰۰). منشأ و مشروعیت اعمال اصل صلاحیت جهانی در دادگاه‌های ملی برای تعقیب جنایات بین‌المللی. *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۹(۱۷).
DOI: 10.22034/jclc.2021.128498.1094
- میرمحمدی، معصومه سادات. (۱۳۹۲). موانع پیش روی دادگاه‌های ملی در تعقیب جنایات بین‌المللی بر مبنای معیار صلاحیت جهانی. *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۱(۱۱).
- وابر، دونه دیودو. (۱۳۶۸). رساله حقوق جنایی و قانونگذاری جزایی مقایسه [ای]. ترجمه علی آزمایش. تهران: انتشارات دانشکده حقوق دانشگاه تهران (جزوه پلی‌کی).
- هاشمی، حمید. (۱۳۸۸). اجرای تعهدات بین‌المللی در نظام قضایی ایران: محدودیت‌ها و ظرفیت‌ها. *پژوهش‌های حقوقی*، ۸(۱۵).

(ب) منابع انگلیسی

- Ascensio, Hervé. (2003). Are Spanish Courts Backing Down on Universality? The Supreme Tribunal's Decision in Guatemalan Generals. *Journal of International Criminal Justice*, 1. DOI: 10.1093/jicj/1.3.690
- Aznani, AFM Asif. (2024). Universal Jurisdiction: The Complex Implementation. *Scholars International Journal of Law, Crime and Justice*, 7(6). DOI: 10.36348/sijlcj.2024.v07i06.001
- Bagherpour Ardekani, Abbas. (2017). Representative of the Islamic Republic of Iran before the Sixth Committee of the 72 Session of the United Nations General Assembly On: "The scope and application of the principle of universal jurisdiction" (Agenda Item 85). New York.
- Bassiouni, Mohammad Cherif. (1999). The Sources and Content of International Criminal Law: A Theoretical Framework. In: *International Criminal Law*. 2nd ed. Transnational Publishers.
- Bassiouni, Mohammad Cherif. (2001). Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice. *Virginia Journal of International Law*, 42.
- Cassese, Antonio. (2003). Is the Bell Tolling for Universality? A Plea for a Sensible Notion of Universal Jurisdiction. *Journal of International Criminal Justice*, 1(3). DOI: 10.1093/jicj/1.3.589
- Coralli, Ana Srovin. (2024). Universal jurisdiction: Time to revisit the basics. *Questions of International Law*, 105.
- Grzebyk, Patricja. (2013). Criminal Responsibility for the Crime of Aggression. First Edition. London: Routledge.
- Guilfoyle, Duglas. (2016). *International Criminal Law*. First Edition. New York: Oxford University Press.
- Guillaume, G. (2002). opinion individuelle sous C.I.J., affaire relative au mandat d'arrêt du 11 avril 2000. République démocratique du Congo c. Belgique (14 février 2002).
- Inazumi, Mitsue. (2005). *Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law*. Cambridge: Intersentia.
- Ingelse, Chris. (2021). *The UN Committee Against Torture: An Assessment*. Lieden: Brill.

- Jianping, Lu & Wang Zhixiang. (2005). China's Attitude towards the ICC. *Journal of International Criminal Justice*, 3(3).
- Klabbers, Jan. (2020). *International Law*. Third Edition. London: Cambridge University Press.
- Korynevych Anton & Oleksandra Chubinizde. (2019). Legal Regulation of Universal Jurisdiction in National Legislation: A Comparative Aspect. *Actual Problems of International Relations*, 1(141) DOI: 10.17721/apmv.2019.141.1.45-57
- Langer, Máximo & Mackenzie Eason. (2019). The Quiet Expansion of Universal Jurisdiction. *European Journal of International Law*, 30(3). DOI: 10.1093/ejil/chz050
- Madeline, Morris. (2002). The Democratic Dilemma of the International Criminal Court. *Buffalo Criminal Law Review*, 5.

ج) منابع فرانسه

- Ascensio, Hervé, Emmanuel Decaux et Alain Pellet. (2012). *Droit international penal*. 2nd ed. Paris: Pedone.
- Bailleux, Antoine. (2005). L'histoire de la loi belge de compétence universelle, Une valse à trois temps: ouverture, étroitesse, modestie. *Droit Société*, 59.
- Beernaert, M. A., N. Colette-Bassecqz, C. Guillain, P.Mandoux, M. Preumint et D.Vandermeersch. (2014). *Introduction à la procédure pénale*. 5th ed., Bruxelles: la Charte.
- Cambron, Antoine-Laurent. (2018). *La compétence universelle en droit belge: histoire troublée d'une brève utopie juridique*. Master Mém., Université de Leyde.
- Cartuyvels, Yves. (2018). La justice belge face au génocide rwandais: la symbolique de la compétence universelle en question (Belgian Justice facing the Rwandan Genocide: The Symbolism Of Universal Jurisdiction in Question). *Oñati Socio-legal Series*, 8(3). DOI: 10/35295/osls.iisl/0000-0000-0000-0939
- Corten, Olivier. (2004). De quel droit? Place et fonction du droit comme registre de légitimité dans le discours sur la compétence universelle. *Annales de Droit de Louvain*, 64(1-2).
- d'Argent, Pierre. (2003-2004). Les nouvelles règles en matière d'immunités selon la loi du 5 août 2003. *Jura Falconis Jg*, 40(1).
- Hennau, Christian & Jacques Verhaegen. (1995). *Droit pénal général*. 2nd ed. Bruxelles: Bruylant.
- Roÿen, Clara. (2024). *La compétence extraterritoriale: la loi modifiant la procédure pénale du 9 avril 2024 et celle introduisant le Code pénal du 29 février 2024 répondent-elles aux critiques formulées à l'encontre des anciennes dispositions?*. Master Mém. Liège Université.
- Stern, Brigitte. (1997). La compétence universelle en France: le cas des crimes commis en ex-Yougoslavie et Rwanda. In: *German Yearbook of International Law*, 40.
- Vandermeersch, Damien. (1997). La repression en droit belge des crimes de droit international. *Revue internationale de droit penal*, 68(3-4).
- Vandermeersch, Damien. (2003). Quel avenir pour la compétence universelle des juridictions belges en matière des crimes de droit international humanitaire?. *Revue pénitentiaire et de droit pénal*.

د) تارنماها

- "Af Straffeloven" (Danish). Available at: <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2014/871> (last modified July 7, 2014)
- "Human Rights Library". Available at: <http://hrlibrary.umn.edu> (last modified April 24, 2017)
- <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-BI.pdf>
- <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/367/39/pdf/n2436739.pdf>